

#MeToo מפּיח בפמיניזם הישראלי ובמאבק בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

מאת

אורית קמיר*

מיזם #MeToo השיג הישג גדול בקריאת תיגר על הגדרתה של פגיעה מינית כמבישה. זהו צעד חשוב לקראת פירוק הסדר הפטריארכלי הדכאני. עם זאת מאמר זה מראה כיצד בלהט הקרב ובתשוקת הניצחון חלק מן המשתתפות בשיח הפמיניסטי בתקשורת הווירטואלית הלך צעד אחד רחוק מדי, ובמקום להשתחרר מדפוסי הדרת-הכבוד (honor) המאפיינים את המבנה החברתי הפטריארכלי, אימץ תמונת מראה של דפוסים אלה. בעולם הדרת-הכבוד ההפוך, קורבנות מינית (במיוחד נשית) היא משאב חברתי המזכה בהדרת-כבוד ובמעמד גבוה, ועימם באמינות מוחלטת. מנגד, "הגמוניות", המזוהה עם גבריות, היא בושא, שמשמעה גם היעדר אמינות והיעדר זכויות לחזקת חפות, להליך הוגן, לעקרון המידתיות ולהשאת העבר מאחור. המאמר טוען שכשם שהסדר החברתי הפטריארכלי המושתת על הדרת-הכבוד הוא פוגעני – סדר חברתי פמיניסטי המושתת על הדרת-כבוד יהיה פוגעני גם הוא. ההבדל הוא רק בזה שסדר חברתי כזה ידכא וישתיק גברים הנחשבים הגמוניים, במקום נשים. מאמר זה טוען שלא זו מטרת הפמיניזם.

הדרך – כולל זו הפמיניסטית – למגר את הדרת-הכבוד הפטריארכלית ואת השעבוד וההפליה שהיא מכילה, היא להשתחרר מדפוסי הדרת-הכבוד ולהחליפם במחויבות לכבוד הסגולי (human dignity) ולכבוד המחיה (respect). משמעותו של צעד כזה היא לשחרר את שני הצדדים ממערכת הדרת-הכבוד והבושה. משמעותו היא לבחון בכל מקרה, במקצועיות ובאחריות, כיצד ועד כמה נפגעו הכבוד הסגולי וכבוד המחיה של מי שמתלוננת על פגיעה, וכיצד ראוי להגביל את כבוד מחייתו של מי שהוכח שגרם לפגיעה זו. גישה זו אינה משפטנית אלא ערכית. ראוי שתבוא לידי ביטוי לא רק בבתי המשפט ובבתי הדין אלא בכל שיח ציבורי ופרטי. היא שואפת להנחיל את ערכי כבוד אדם וחיה לציבור כולו וגם להשתית עליהם את מערכת המשפט.

גישה זו מגולמת בפמיניזם כבוד אדם וחיה. פמיניזם זה, שהחוק הישראלי למניעת הטרדה מינית מגלם ומבטא, משלב את הפמיניזם הרדיקלי עם השקפת עולם המקדשת את כבוד אדם וחיה על מכלול הזכויות הנגזרות של כל מתלוננת וכל נילונית. פמיניזם זה ממיר את הדרת-הכבוד הפטריארכלית במחויבות לכבוד הסגולי ולכבוד המחיה ולכל זכויות האדם הנגזרות מהם. מחויבות זו לזכויות האדם צריכה להנחות טיפול בכל תלונה על הטרדה מינית.

בסוף העשור השני של המאה העשרים ואחת יש בין המשתתפות בשיח הפמיניסטי בתקשורת הווירטואלית המזדהה בשם #MeToo מי שמוותרות על המחויבות לכבוד אדם

* אורית קמיר היא חוקרת ומרצה למשפט, תרבות ומגדר, המתמחה בכבוד האדם. עומדת בראש המרכז הישראלי לכבוד האדם. אני מודה מקרב לב לחברות ולסטודנטיות שקראו טיוטות קודמות של מאמר זה ותרמו לשיפורו הניכר בהערותיהן החשובות, ובהן רבקה אלישע, מיה צחור, רחל בנזימן, ליאור גל כהן, איה מרקביץ' והידי נגב.

וחוה. יתרה מזאת, למען היעילות והניצחון הן מאמצות את הגיונה של תרבות הדרת-כבוד (בעיקר בשימוש בכיוש ובהעדפה גורפת של קבוצת הנשים על פני קבוצת הגברים), ולכן מחזקות ומנציחות אותה. מגמה זו היא רוח צידית, אשר מסיטה את הפמיניזם הישראלי מדרכו. מאמר זה מציג טענות אלה בפירוט, תוך כדי הדגמתן בעזרת מובאות מטקסטים ישראליים המשקפים את רוח מיזם #MeToo.

הצגת נושא. א. פמיניזם כבוד אדם וחווה: שילוב של פמיניזם רדיקלי עם מחויבות לכבוד אדם וחווה וחזיונותיהם. ב. הטיפול בהטרדה מינית על פי פמיניזם הכבוד: החוק הישראלי. ג. השיח הפמיניסטי המתהווה בתקשורת הווירטואלית. ד. תרבות הקורבנות בקמפוסים של אוניברסיטאות מובילות בארצות הברית. ה. הסכנות הגלומות באימוץ נורמות התקשורת הווירטואלית ודפוסי תרבות הקורבנות בשיח הפמיניסטי. ו. סיכום.

הצגת הנושא

מאז חקיקת החוק למניעת הטרדה מינית,¹ בשנת 1998, הלכה השקפת עולמו הנורמטיבית והשתרשה בציבור הישראלי. דרך המלך שבאמצעותה השתמשו הנורמות החוקיות כוללת פעולות שהחוק מורה לקיימן: השתלמויות לעובדים במקומות עבודה, הכשרות של ממונות על ביצוע החוק, קיום הליכים משפטיים ומשמעתיים ופרסומם של פסקי דין. לצד דרך זו עברה החברה הישראלית מאז חקיקת החוק טלטלות וסערות סביב פרסומים על תלונות שהוגשו נגד דמויות ציבוריות מוכרות.

העיסוק הציבורי הרחב בהטרדה מינית החל בישראל בשנת 2000, עם פרסומן של תלונות על הטרדה מינית שהוגשו נגד יצחק מרדכי, מי שהיה אלוף בצה"ל, שר בממשלה, מתמודד על ראשות הממשלה ודמות ציבורית מרכזית, מוכרת ומוערכת. התלונות הבשילו לכתב תביעה, ההליך המשפטי הסתיים בהרשעה,² וההתרחשות כולה זכתה לסיקור תקשורתי נרחב והסעירה את הציבור. קשר השתיקה נפרץ, הטרדה מינית הוכרה בשיח הציבורי כתופעה חברתית והועמדה לדיון ער.

בשנת 2003 התפרסמו תלונות על הטרדות מיניות שביצע עופר גלזר, שהיה נשוי אז למיליארדרית שרי אריסון. סיקור הפרשה נמשך עד שנת 2007, כשגלזר ריצה את עונש המאסר הקצר שהושת עליו בכלא מעשיהו ושילם פיצויים למתלוננות.³ בתוך כך, בשנת 2006, התפוצצו שתי פרשיות בעלות פרופיל גבוה שליוו את השיח הציבורי עת ארוכה ועוררו סערת רגשות עזה במיוחד. חיים רמון, שהיה באותה עת שר המשפטים, החדיר את לשונו לפיה של קצינה בצה"ל ללא הסכמתה. זו התנהגות המהווה הטרדה מינית אסורה מסוג "מעשה מגונה", וחיים רמון, שהתפטר ממשרתו, הועמד לדין והורשע (בינואר 2007).⁴ הוא ריצה את העונש הקל שהושת עליו (120 שעות לתועלת הציבור ופיצוי של

1 חוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998.

2 ע"פ (מחוזי י-ם) 2206/01 **מדינת ישראל נ' מרדכי** (פורסם בנבו, 28.11.2001).

3 ת"פ (שלום ת"א) 8515/04 **מדינת ישראל נ' עופר** (פורסם בנבו, 29.9.2005).

4 לדין מפורט, ראו אורית קמיר "משפט, חברה ותרבות בפרשת חיים רמון: ניתוח עבירת 'מעשה מגונה', מוסכמות חברתיות ולוונטיות והצעת 'החוק למניעת כפייה מינית' " **המשפט** יג 289 (2008).

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

15,000 ש"ח לקצינה, ללא קלון), ולא חזר לחיים הפוליטיים.⁵ משה קצב, שהיה נשיא המדינה, הואשם ביוני 2006 בשורה של הטרדות מיניות ומעשי אונס. התלונות, החקירות, האישומים וההליך המשפטי העסיקו את השיח הציבורי במשך עשור, עד שחרורו של קצב מן הכלא בדצמבר 2016. התפטרותו של קצב מן הנשיאות והרשעתו התקבלו בהסכמה ציבורית רחבה.⁶ הטרדות מיניות הפכו, לצד עבירות מין חמורות יותר, לחלק בלתי נפרד מן השיח התקשורתי והציבורי.

בראשית שנת 2012 התפרסמו עדויות שלפיהן ראש הסגל במשרד ראש הממשלה ואיש אמונו של ראש הממשלה נתן אשל הטריד מינית עובדות שהיו כפופות לו. בעסקת טיעון בהליך משמעתי של נציבות שירות המדינה פרש אשל מן השירות והתחייב לא לשוב אליו. במחצית שנת 2013 פנו תא העיתונאיות ועיתון הארץ להנהלת ערוץ 10 בדרישה לחקור טענות של עשר נשים שהעיתונאי עמנואל רוזן הטריד או תקף אותן מינית במסגרת עבודתו. חקירת המשטרה שנפתחה בעקבות החשיפה אומנם לא הביאה להגשת כתב אישום, אך רוזן פרש מהגשת התוכניות בתקשורת. במרס שנת 2014 הוגשה תלונה למשטרה על הטרדה מינית שביצע סילבן שלום, שהתמודד באותה עת על תפקיד נשיא המדינה. אף על פי שהתלונה חלה על אירועים שהתיישנו, ולא היה אפשר לפתוח הליך משפטי, הסירו רבים מתומכי שלום את תמיכתם בו, הוא הסיר את מועמדותו, ובסופו של דבר פרש מן החיים הציבוריים. לאחר סיום כהונתו של הנשיא קצב בשל פגיעות מיניות נתפס עצם החשש שאדם ביצע הטרדה מינית כשולל את האפשרות שהוא יכהן בתפקיד המסמל את המדינה. במאי אותה שנה נודע שמועמד אחר, מאיר שטרית, חתם על הסכם השתקה עם עובדת משק בית שטענה שהוא הטריד וניצל אותה מינית. חקירת המשטרה אומנם נסגרה, כי העוורת סירבה לשתף עימה פעולה, אך ייתכן שהפרסומים גרמו להפסדו של שטרית בהתמודדות על הנשיאות ולסיום הקריירה הפוליטית שלו.⁷

בד בבד במהלך כל שנת 2014 וראשית שנת 2015 נאלצו חמישה ניצבים במשטרת ישראל לפרוש מתפקידיהם עקב פרשות שעניינן ניצול מרות לשם הטרדה מינית וקבלת טובות הנאה מיניות מפקודות וכפיפות (ניצבים יוסי פריינטי, קובי כהן, ניסים מור, חגי דותן וניסו שחם). כל אחת מן הפרשות זכתה לתשומת לב רבה, וכולן יחדיו היו בחזקת רעידת אדמה ציבורית. חלקן הסתיימו בהרשעות פליליות (של הניצבים מור ושחם).⁸ בהמשך, בסוף שנת 2015, התפטר חבר הכנסת ינון מגל לאחר שפורסמו כמה עדויות על התנהגותו המינית הבוטה כלפי נשים שלא הסכימו לכך (והוא לא הכחישן). אף שהחקירות המשטריות נגד מגל לא הניבו כתב תביעה, הוא לא שב לחיים הפוליטיים. בראשית שנת 2016 התפרסם ששחקנית איימה לתבוע את תיאטרון חיפה על הטרדה מינית מצד משה

5 ת"פ (שלום ת"א-יפו) 5461/06 מדינת ישראל נ' רמון (פורסם בנבו, 31.1.2007).

6 תפ"ח (מחוזי ת"א-יפו) 1015/09 מדינת ישראל נ' קצב (פורסם בנבו, 10.1.2010).

7 לדיון במקרים אלה בהקשר רחב, ראו אורית קמיר "מעשה לילית" כפאניקה מגדרית ומשפטית: ציד מכשפות בישראל 2014, בין מיתולוגיה, חברה ומשפט" עלי משפט יד 143 (2018).

8 רע"פ 10002/17 איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית ע"ר נ' מור (פורסם בנבו, 18.7.2018); ת"פ (שלום ת"א) 31283-10-13 מדינת ישראל – המחלקה לחקירות שוטרים נ' שחם (פורסם בנבו, 24.4.2018).

איבגי. בעקבות הפרסום נחשפו עדויות של עשר נשים נוספות, וחקירת משטרה הובילה להגשת כתב אישום נגד השחקן המוכר והבולט.

מאז אוקטובר 2017 הגל של עיסוק ציבורי בהטרדה מינית מכונה #MeToo. בשונה מן הגלים הקודמים, מקורו בהתעוררות שהחלה בארצות הברית (סביב התלונות על אונס של המפיק ההוליוודי הרווי ויינשטיין) ולא בחשיפה של פרשה מקומית. משמעות הדבר היא שגל זה אינו תוצר אורגני של התהליך המתמשך המתקיים בישראל זה שני עשורים אלא הוא בבחינת יבוא, המכיל בחובו רכיבים זרים לתנאי הארץ ותושביה. בתוך כך עיקר העיסוק האינטנסיבי ב-#MeToo מתרחש בתקשורת הווירטואלית.⁹

מאמר זה נכתב כשנה וחצי לאחר תחילת מיזם #MeToo. בשלב זה דומני שאין ספק שהמיזם היווה גל חשוב של התעוררות נשית והעלה את המודעות הציבורית לתופעת ההטרדה המינית ולכאבן של קורבנותיה. הדברים נכונים, ככל הנראה, במיוחד כשמדובר באוכלוסייה הצעירה, שזוכרת פחות את הגלים הקודמים של ההתעוררות הנשית שהוזכרו כאן, ושהתקשורת הווירטואלית ממלאת מקום חשוב בחייה. אני רואה בתרומה זו של מיזם #MeToo "רוח גבית" לפמיניזם הישראלי ולעיסוק בהטרדה מינית ובפגיעות מיניות בכלל. אין ספק שרוח גבית זו היא בעיניי רצויה ומבורכת. לצד זאת דומני שמקץ שנה וחצי יש בסיס לחשש, שרבים חשים, שרכיבים במיזם #MeToo הם גם "רוח צידית" אשר דוחפת את הפמיניזם הישראלי בכיוון שאינו אותנטי לו, ואף אינו רצוי.¹⁰ במאמר זה אני מציעה שמקורו האמריקאי של גל זה ואופיו ה"וירטואלי" הם היסודות אשר תוצריהם מאיימים להסיט את הפמיניזם הישראלי מדרכו העצמאית והחיובית. דבריי נכתבים מתוך מחויבות לפמיניזם כבוד אדם וחיה, שאותו אני מתארת ומפתחת זה עשרים שנה, ומתוך דבקות באידאולוגיה שלו וביישומה המעשי.

אני סבורה שהפמיניזם שהתפתח בישראל, ובמיוחד סביב החוק למניעת הטרדה מינית, הוא פמיניזם שאני מכנה "כבוד אדם וחיה" (ובקיצור "פמיניזם הכבוד"). אף שמרבית

9 אבהיר שאני משתמשת בביטוי "תקשורת וירטואלית" כדי לציין בעיקר את מה שמכונה "הרשתות החברתיות", אך גם תקשורת באפליקציות כגון ווטסאפ, אינסטגרם וכיו"ב. בשונה מן התקשורת הממסדית, המחויבת לכללי אתיקה עיתונאיים (כולל בדיקת אמינותן של ידיעות ובקשת תגובה ממושאי כתבות), תקשורת חדשה זו אינה מחויבת לשום סוג של אתיקה הומאנית. בהעדר "עורכים" שחובה עליהם לשמור על שיח הוגן ואמין, היא מאפשרת התבטאות תוך הסתתרות מאחורי אנונימיות או תוך שימוש בבוטים. מהלכים כאלה מאפשרים להשתתף בשיח הציבורי בלא קבלת אחריות על הנאמר, ולכן גם הפצת שקרים, השמצות בלתי מרוסנות והתלהמות מכל סוג. בחירתי להשתמש במושג "תקשורת וירטואלית" במקום "רשתות חברתיות" נשענת על ניתוחה היסודי של ג'וז'ה ון דייק, José Van Dijk's, *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media* (2003). ון דייק טוענת שמזה למעלה מעשור הרשתות אינן "חברתיות" כי התקשורת בהן אינה באמת חופשית, ספונטנית ויצירתית, אלא נשלטת לחלוטין על ידי אינטרסים תאגידיים מוסווים היטב, אשר שולטים בשיח, ומכוונים ומלבים אותו כדי להפיק ממנו את מירב התועלת. ההתלהמות הבלתי מרוסנת המתאפשרת בזכות מסווה האנונימיות והאפשרות להפיק כל שקר משרתות את האינטרסים הכלכליים, שכן הן מאפשרות ייצור בלתי פוסק של סנסציות, ואלה מגדילות את מספר המשתתפים/הצרכנים.

10 תחושי זו מתבססת על תגובות רבות וסוערות לתוכנית "המקור", שהציגה רדיפה של פעיל מרצ בידי חברות הכנסת דאז תמר זנדברג ומיכל רוזין בגין חשדותיהן שהוא הטריד מינית. ראו "המקור: משפט שדה – אין ליין" **חדשות 13** (20.6.2019) <http://bit.ly/2Kw0k8m>.

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

הציבור הישראלי אינו מכיר שם זה ואינו מזהה את הפמיניזם הישראלי ככזה, אני סבורה שגישה פמיניסטית זו התפתחה בישראל לאורך תקופה ארוכה והתפשטה והתחזקה מאז שנות התשעים של המאה העשרים.¹¹ בעשרים השנים שחלפו מאז חקיקת החוק למניעת הטרדה מינית, דומה שהיא התבססה בקרב הציבור הרחב כ"פמיניזם מיינסטרים". אדגיש שפמיניזם הכבוד מצמיח, ממסגר ומבאר פעילות פמיניסטית מכל הסוגים ולא דווקא משפטית במובן המצומצם. החוק למניעת הטרדה מינית והפעילות הפמיניסטית הענפה שמתפתחת במסגרתו ובצילו הם רק דוגמא אחת, מובהקת במיוחד, לפעילות פמיניסטית שאפשר לזהותה כמבטאת את פמיניזם הכבוד. גם המאבק לאיסור סרסור של נשים והזנייתן (לרבות ב"מועדוני חשפנות"), הוא מאבק פמיניסטי להגנה על כבודן הסגולי של נשים, ולכן אפשר לראות בו חלק מפמיניזם הכבוד.¹²

בעשור השני של המאה העשרים ואחת יש סימנים לכך ששיח כבוד האדם הישראלי נחלש במידה רבה.¹³ במקביל, עלייתה הדרמטית של התקשורת הווירטואלית, ובתוך כך של הרשתות הווירטואליות, משנה את השיח הציבורי, לרבות זה הפמיניסטי. השינוי הואן במידה ניכרת לקראת סוף העשור, עם השימוש הגלובלי בתקשורת הווירטואלית לקידום מיזמים פמיניסטיים כמו #MeToo. השיח בתקשורת הווירטואלית הוא דינמי, מידי, מכליל (כלומר מאפשר השתתפות של כל אישה ואיש) – אך גם אימפולסיבי, אגרסיבי ומתלהם. הוא מייצר נורמות שיח לא מרוסנות, שהופכות למובנות מאליהן גם מחוץ לתקשורת הווירטואלית. בתוך כך הוא מייצר גם שיח פמיניסטי אשר משקף את כל אלה. שיח פמיניסטי זה סוחף נשים, ובעיקר צעירות, אשר נענות לתחושות החירות, השייכות והעוצמה שהוא מעניק. התלהבות זו מאפילה על חולשותיו של שיח פמיניסטי זה ועל הסכנות שהוא טומן בחובו לזכויות אדם וחווה, ובתוך כך ולהמשך קידום הפרויקט הפמיניסטי כפרויקט של זכויות אדם וחווה.

נוסף על כך, מיזם #MeToo נולד במקום ובזמן שבהם מתפתחת גם תופעה שיש המכנים אותה "תרבות הקורבנות". תרבות זו, המתפשטת ככל הנראה בעיקר באוניברסיטאות עילית בארצות הברית, מאדירה את מעמד החברתי של מי שנתפסים כשייכים לקבוצות המזוהות כקורבנות ומבזה את מי שנתפסים כשייכים לקבוצה המוגדרת "הגמונית". גישה זו חשובה

11 הצגתי את הדברים בהרחבה באורית קמיר "רצון בת המלך – כבודה: הזמנה לפמיניזם ישראלי" **תרבות דמוקרטית** 10, 409 (2006); אורית קמיר **כבוד אדם וחווה: פמיניזם ישראלי, חברתי ומשפטי** (2007) (להלן: קמיר **כבוד אדם וחווה**).

12 לניתוח יסודי, ראו למשל אורית קמיר "על פורנוגרפיה ('הזניה מתועדת') וכבוד האדם: פסק הדין שלא נכתב (בעניין הארגונים החברתיים וחבריי הכנסת נגד שידורי ערוץ פלייבוי ואח') **שקט, מדברים!** 247 (מיכאל בירנהק עורך, 2006); אורית קמיר "צריכת נשים לשימוש המיני של גברים במתחם הבורסה ברמת-גן: על הרצף הבידורי או על רצף הפגיעה בכבוד אדם וחווה? מסה על ליברליזם וחירות, פמיניזם, פטריארכליות וההיבט הקבוצתי של ערך כבוד האדם" **"המשפט" ברשת: זכויות אדם – מבזק הערות פסיקה** 5, 72 (2018) <http://bit.ly/2KxnfjH>.

13 אחד הגורמים העיקריים להיחלשות זו הוא מתקפה רבתי על שיח כבוד האדם מצד כוחות פוליטיים ואידאולוגיים המסתייגים מתרבות כבוד האדם וזכויותיו. לתיאור ולניתוח של המתקפה הזו, על שלל פניה, ראו אורית קמיר "ישראל בורחת מכבוד האדם" **דברים** 12 (2019) <http://bit.ly/2z0Imnz>.

במאבק להשוואת מעמדם החברתי של קבוצות שונות, אך היא פוגעת בפרטים ובזכויותיהם עקב זיהוי שלהם עם קבוצות השייכות שנכפות עליהם. באווירה שנוצרת בהשפעת תרבות הקורבנות, מי ששייכים לקבוצה מוחלשת זוכים לאמון ולאהדה מידיים, ואילו מי ששייכים לקבוצה ההגמונית (כלומר בעיקר גברים לבנים, הטרוסקסואליים) חשודים כמעט בלי יכולת להתגונן.

כפי שמאמר זה מפרט, אני סבורה שהשילוב של תרבות הקורבנות ביחד עם התקשורת הווירטואלית מזמין השתקה ואף רדיפה חסרות מעצורים של מי שמזוהים כשייכים לקבוצה חזקה. כשיסודות אלה מחלחלים לגל פמיניסטי, הם מאיימים על זכויות אדם וחווה ועל פמיניזם הכבוד.

מאמר זה פותח בהצגה של פמיניזם כבוד אדם וחווה, שמצוי בתשתית החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית. הוא מציג את יסודותיו הערכיים והאידאולוגיים של פמיניזם זה ואת התגשמותם בחוק למניעת הטרדה מינית. כאמור, אני מאמינה שישראליות וישראלים רבים מזדהים עם פמיניזם זה אינטואיטיבית ואף מקבלים אותו כמובן מאליו.¹⁴ ואולם כאשר השקפת עולם זו מאוימת בשל גל חזק שאינו מחויב לערכיה ומאיים להסיטה מדרכה, נחוץ להציגה ולאפיין את מרכיביה.¹⁵

בהמשך מציג המאמר את תרבות הקורבנות האמריקאית, שרוחה משפיעה על מיזם #MeToo. חלק זה מבהיר מדוע אני סבורה ששני מאפיינים של מיזם #MeToo – קרבתו לתרבות הקורבנות ולתקשורת הווירטואלית – עלולים להיות "רוח צידית" שתסיט את הפמיניזם הישראלי מדרכו האותנטית, המחויבת למאבק בפטריארכיה אגב שמירה והגנה על כלל זכויות אדם וחווה.

14 כפי שנאמר למעלה, אני מפתחת פמיניזם זה בכתיבה אקדמית ופובליציסטית ובאקטיביזם פמיניסטי זה שני עשורים. אמונתי באשר ליחס הציבורי כלפיו מושתתת על מפגשים רבים, במהלך עשרות שנים, עם קהלים ישראליים רבים ושיחות בנושאים אלה. לכן כשניסחתי את מה שאני מכנה פמיניזם כבוד אדם וחווה, הצעתי שזהו הפמיניזם הישראלי הרווח בפועל, שראוי להעניק לו כסות תאורטית, לפרט ולפתחו. 15 הצורך בבחינת תשתיתם התאורטית של פמיניזם הכבוד והחוק למניעת הטרדה מינית קשור גם בעלייתן של מגמות נוספות שניכרות בישראל בסוף העשור השני של המאה העשרים: שאיפה לא להסתפק בתהליך אבולוציוני מתמשך אלא לחולל מהפכה פמיניסטית מיידית; נטייתו של בית הדין הארצי לעבודה לפרש את החוק למניעת הטרדה מינית כאוסר שימוש לרעה בכוח אירגוני ולא כמגן על כבוד אדם וחווה; תהליכים חברתיים של פוריטניזציה ושל הדתה. דנתי בכל אלה במקומות אחרים. ראו אורית קמיר "מקץ עשרים שנה: המאבק בהטרדה מינית באקדמיה מחייב דבקות בתמונה הגדולה וגם דיוק בפרטים" **מעשי משפט** ט 81 (2017); אורית קמיר "סקס בעבודה ישראל 2018: מאבק סמכויות, אוטונומיה מינית, פוריטניות, רגולציה, והפרת אמונים" **"המשפט" ברשת: זכויות אדם – מבזק הערות פסיקה** 80, 3 (יולי 2018) <http://bit.ly/2H3OK1R>; אורית קמיר "הטרדה מינית בין אבולוציה לרבולוציה" **אלפיים ועוד** 2, 242 (2019) (להלן: קמיר "הטרדה מינית"); אורית קמיר "#MeToo, ניצול יחסי מרות בעבודה והדרת נשים: אקטואליה פמיניסטית במלאת עשרים לחוק למניעת הטרדה מינית" **עשרים שנה לחוק למניעת הטרדה מינית** 94 (נובמבר 2018); אורית קמיר "פמיניזם זכויות אדם וחווה או פמיניזם זהותני" **הארץ** (9.8.2018) <http://bit.ly/2OQPZYy>.

א. פמיניזם כבוד אדם וחווה: שילוב של פמיניזם רדיקלי עם מחויבות לכבוד אדם וחווה וזכויותיהם

השקפת העולם הפמיניסטית המגולמת בחוק למניעת הטרדה מינית משלבת יחדיו שני מרכיבים: הפמיניזם הרדיקלי, שמתוכו צמח המאבק בהטרדה מינית, והמחויבות לכבודם הסגולי וכבוד מחייתם של אדם וחווה ולכל הזכויות הנגזרות מהם.¹⁶ היסוד האחד הוא קבוצתי ומרכסיסטי, והוא מחויב לשחרור קבוצת הנשים מכל האמצעים הפטריארכליים, החברתיים, התרבותיים, הדתיים והמשפטיים, אשר כובלים אותנו לתפקידים נחותים ומשעבדים אותנו לסדר ההגמוני. היסוד האחר הוא אוניברסלי ואינדיווידואליסטי, מקדש את ערכו של כל יצור אנושי באשר הוא כזה, את הערך הייחודי של מימוש העצמי הריבוני ואת מכלול זכויות האדם הנגזרות מערכים אלה.¹⁷ ייחודה של השקפת העולם הפמיניסטית האינטגרטיבית הזו הוא בשילוב הבלתי מתפשר של המחויבות המלאה לעקירת הפטריארכייה ההגמונית מן השורש מן הצד האחד, עם המחויבות המלאה להבטחת כבוד אדם וחווה ומכלול זכויותיהם מן הצד האחר. אני מכנה אותה, כאמור, פמיניזם כבוד אדם וחווה (ובקיצור פמיניזם הכבוד).

הפמיניזם הרדיקלי הוא זרם חשיבה ואקטיביזם שמקובל לייחס את ראשיתו לגל הפמיניסטי השני של שנות השישים והשבעים בארצות הברית.¹⁸ ברוח מרכסיסטית, פמיניזם זה מגדיר את היחס החברתי לנשים כדיכוי קבוצתי, מעמדי, ודורש את שחרורן.¹⁹ לשם השגת השחרור הוא מזהה את מנגנוני הדיכוי המשעבדים שבהם משתמשת הפטריארכייה, מגדירם, חושף אותם ופועל לביטולם. בהקשר זה זיהה הפמיניזם הרדיקלי את ההטרדה המינית כתופעה חברתית והגדיר אותה כמנגנון דיכוי פטריארכלי אשר כובל את חברות קבוצת הנשים המדוכאות ומנציח את מעמדן החברתי הנחות.

16 ניתוח החוק למניעת הטרדה מינית המוצג כאן נשען על השקפת עולמי הפמיניסטית שביטאתי בחוק שאת נוסחו הראשון כתבתי והבאתי בפני הכנסת.

17 "אינדיווידואליסטי" כאן משמעו שגם הזכויות להגדרה עצמית כחלק מקבוצת ייחוס הן זכויות אישיות של כל פרט ולא של קבוצות.

18 לביטוי החזק והמובהק ביותר של פמיניזם זה בשיח המשפטי, ראו Catharine A. MacKinnon, *Difference and Dominance: On Sex Discrimination*, in FEMINISM UNMODIFIED: DISCOURSES ON LIFE AND LAW 32 (1987). להצגות של פמיניזם זה בעברית, ראו אורית קמיר **פמיניזם זכויות ומשפט** 55–59 (2002); אורית קמיר "הצגת משנתה של קתרין מקינאן בספרה *Feminism Unmodified* דרכים לחשיבה פמיניסטית" 393 (ניצה ינאי, תמר אלאור, אורלי לובין וחנה נוה עורכות, 2006).

19 הפמיניזם הרדיקלי הוא מרכסיסטי במובן זה שהוא מתייחס לקבוצת הנשים כאל מעמד מדוכא שצריך לפתח תודעה מעמדית (כלומר מגדרית) כדי להשתחרר מן הדיכוי. על פי השקפה זו, קבוצת הנשים מדוכאת בידי קבוצת הגברים כשם שקבוצת העובדים, הפועלים, מדוכאת בידי קבוצת בעלי ההון ואמצעי הייצור בניתוחו של מרכס. הפטריארכייה היא המשטר הדכאני בהקשר המגדרי כשם שהקפיטליזם הוא המשטר הדכאני בהקשר הכלכלי בניתוחו של מרכס. מקינאן טוענת שכשם שהקפיטליסטים שולטים בעובדים באמצעות העבודה – כך הגברים שולטים בנשים באמצעות המיניות. מקינאן מפתחת גישה זו בספרה. ראו CATHARINE A. MACKINNON, *TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE* (1989).

על פי ההשקפה הפמיניסטית הרדיקלית, הטרדה מינית היא דפוס של התנהגות שבאמצעותו גברים משדרים את עליונותם הקבוצתית ומקבעים נשים במעמד הנחות של חפץ מיני שכל גבר יכול להתייחס אליו ככזה. הגבר המטריד מכריז שהוא סובייקט פעיל, וכי בכוחו להקטין את האישה שהוא מטריד לכדי אובייקט מיני סביל. בהקשר זה הטרדה מינית, ועימה תופעות האונס, ההזניה, הנישואין המסורתיים, הפורנוגרפיה ומבנים חברתיים פטריארכליים רבים, מבנים נשים כאובייקטים נחותים ומשועבדים. כך מונצחת ההגמוניה הפטריארכלית.

הפמיניזם הרדיקלי נמנע מלהציע מבנה ערכי חלופי שיתפוס את מקומו של המבנה הערכי שהפטריארכיה כרוכה בו ללא הפרד. לאחר שכל מנגנוני הדיכוי הפטריארכליים ייחשפו וימוגרו יקיץ הקץ על שיטת משטר זו, אך מה נבנה במקומה? איך ייראה העולם החדש שבו נשים וגברים שוב לא ידכאו אלה את אלה? ועל פי אילו עקרונות ינוהל המאבק הפמיניסטי בפטריארכיה? ביסוד גישתן של משפטניות פמיניסטיות רדיקליות, כמו מקינון, מונחת ההנחה המובנת מאליה שהליכים משפטיים יתנהלו על פי כללי המשפט הליברלי המקובלים בארצות הברית. אך הדבר אינו מפורש כחלק מהשקפת העולם הפמיניסטית עצמה. את העיסוק במבנה החברתי העתידי הפמיניזם הרדיקלי מותיר לעתיד.

פמיניזם הכבוד מאמץ את תובנות הפמיניזם הרדיקלי ומפתח אותן. הוא מזהה שחברות פטריארכליות מניחות השקפת עולם ערכית מסוימת, מסתמכות עליה, שואבות ממנה את הגיוןן ומצדיקות את התנהלותן במושגיה.²⁰ השקפת עולם ערכית זו מושתתת על הדיכוי והבינאריות בין הדרת-כבוד ובושה, honor and shame. הדרת-הכבוד מציינת את ערכו היחסי של אדם בתוך חברה הייררכית מרובדת ומסמלת בתוך הקשר זה את מעמדו, את יוקרתו, את כוחו ואת הצלחתו לעומת כל החברים האחרים באותה חברה. היא נצברת בעמידה בנורמות הדרת-הכבוד של הקבוצה, כלומר בקוד הכבוד, ואובדת כשאדם נכשל בעמידה בנורמות אלה. בושה היא היעדר הדרת-כבוד, והיא מסמלת נחיתות יחסית במעמד, ביוקרה, בכוח ובהצלחה.

כל חבר שזכאי להיות שחקן במשחק הדרת-הכבוד מתחרה לרכוש ולנכס לעצמו הדרת-כבוד ככל יכולתו, ובתוך כך לבייש ככל האפשר את מתחריו. כך הוא מתעלה עליהם ו"מנצח". הדרת-הכבוד נתפסת כטובין שפמותם מוגבלת, והמשחק להשגתם הוא אפוא משחק סכום אפס.

השקפת עולם ערכית המושתתת על הדרת-כבוד, המאפיינת חלקים גדולים של החברה האנושית זה אלפי שנים, מכונה בפי חוקריה מדיסציפלינות אקדמיות שונות "תרבות הדרת-כבוד". מחקר (במיוחד אנתרופולוגי) של תרבויות הדרת-כבוד זיהה שמי שחברים בקבוצה שתורבותה מושתתת על הדרת-כבוד מפתחים רגישות גבוהה במיוחד לכל גילוי של זלזול ועלבון שעלולים לגרום להם כיוש ואובדן מעמד. הם קנאים ל"ניקיון" הדרת-כבודם ולשמם הטוב. הם תמיד עומדים על משמר הדרת-כבודם, ואם זה נפגע הם נוקטים פעולות גמול כדי להשיב לעצמם את מעמדם.²¹

20 הדברים מפורטים בהרחבה בפרסומי הקודמים, ראו למשל קמיר **כבוד אדם וחזה**, לעיל ה"ש 13.

21 הצגתי תרבות זו בהרחבה בפרסומים רבים. לאחרון שבהם ראו אורית קמיר "ביוש (שימינג): פגיעה בכבוד, סוגים וטיפוסים, שיקולי מדיניות ודיון בהטרדה מינית" **משפט ועסקים** כג (2019).

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

באופן מסורתי, בכל חלקי העולם השקפת עולם ערכית זו יוצרת דיכוטומיה בינארית בין המין הנשי לזה הגברי. ככלל, גברים מזוהים עם הדרת-הכבוד, ונשים עם הבושה. גברים במסגרת כזו נאבקים זה בזה על הדרת-כבוד, וערכם עולה ככל שהם משיגים לעצמם יותר הדרת-כבוד ומסיבים ליריביהם יותר בושה. נשים, לעומת זאת, הן פוטנציאל לבושה שעלול להתממש (למשל, בהתנהגות "לא צנועה"), לפגוע בגברים הקרובים אליהן ולרומם את מעמדם היחסי של יריביהם. מכיוון שכך, נשים הן כלים שגברים יכולים וצריכים להשתמש בהם לקידום עצמם על חשבון יריביהם. ערכן של נשים עולה ככל שגברים מצליחים לשלוט בהן ולמנוע את התפרצות פוטנציאל הבושה שלהן. ערכן יורד ככל שהן נתפסות כמי שגורמות לגברים בושה, כלומר פחיתות כבוד.²²

המיניות הנשית היא גורם מרכזי בפוטנציאל הבושה הגלום באישה, ולכן השליטה במיניות הנשית היא מקור הדרת-הכבוד הגברית. בתחרות הדרת-כבוד בין גברים, כשגבר מצליח להתייחס למיניותה של אישה שגבר אחר אמור להפגין בה שליטה, הוא מגדיל את הדרת-כבודו על חשבון זו של הגבר שנכשל בהפגנת שליטתו במיניות הנשית האמורה. על פי הגיונה של תרבות הדרת-כבוד, האישה, שדרכה התרחשו העלייה והירידה בהדרת-כבודם של שני הגברים, הוכתמה במהלך האינטראקציה בבושה, כי בושהה הפוטנציאלית נחשפה. כך הפכה לפגומה ואיבדה מערכה וממעמדה.²³

פמיניזם הכבוד חושף את מאפייניה של תרבות הדרת-הכבוד שביסוד הסדר הפטריארכלי ואת הדיכוי המגדרי הכרוך בה ללא הפרד. הוא אינו מסתפק בכך וקורא להמרתה בתרבות כבוד אדם וחיה, המושתתת על שילוב של שני סוגי כבוד אחרים בתכלית: כבוד סגולי, dignity, וכבוד מחיה, respect. סוגי כבוד אלה עיוורים למין, למגדר, לנטייה מינית או לזהות מינית. הכבוד הסגולי מייחס ערך מוחלט ואחיד לכל איש ואישה באשר הם חלק מן המשפחה האנושית. כבוד המחיה מייחס ערך לתכונות, לחוזקות ולכישורים שכל איש או אישה בחרו לממש, להוציא מן הכוח אל הפועל ולהופכם למרכיבים בזהותם, באישיותם, במי שהם. מרכיבים אלה כוללים השתייכות קבוצתית מכל סוג, לרבות לקבוצות מבוססות-מגדר.²⁴

זכויות האדם אשר נגזרות מן הכבוד הסגולי ומכבוד המחיה מגינות הגנה אוניברסלית ומוחלטת על כך שכל אדם יוכל להיות כבן אנוש, כלומר בתוך כדי כיבוד כבודו הסגולי. עוד הן מגינות על זכויותיו של אדם לממש את עצמו מימוש חופשי וריבוני, על פי בחירותיו האישיות וללא התערבות חיצונית מגבילה. הזכויות שנגזרות מכבוד המחיה ומגינות עליו הן יחסיות, שכן זכויות כבוד מחיה עלולות להתנגש זו בזו, ומן ההכרח לרסן ולהגבילן.²⁵

22 חשבו למשל על דינה בת יעקב ולאח. חמור בן שכם ששכב איתה בעודה ברשות אביה השפיל את האב ואת האחים, הגדיל את הדרת-כבודו על חשבונם, והפך את דינה ל"סחורה פגומה".

23 להצגה מפורטת, ראו קמיר **כבוד אדם וחיה**, לעיל ה"ש 13, בעמ' 66–69.

24 כלומר, פעילות פמיניסטית, או פעילות נשית אחרת כלשהי, היא חלק מכבוד מחייתה של מי שבחרת בכך.

25 להצגה מפורטת, ראו אורית קמיר "זכויות כבוד סגולי וזכויות כבוד מחיה: הצעה להמשגה של זכויות" **עלי משפט** יג 37 (2016).

פמיניזם הכבוד חותר להחליף את העולם הפטריארכלי המושתת על תרבות הדרת-כבוד בעולם המושתת על הכרה והגנה שוויוניות ומלאות בכבודם הסגולי ובכבוד מחייתם של כל אדם וחוה. פמיניזם זה דורש להחיל ערכים אלה ואת כל המתחייב מהם (הגנה אוניברסלית על זכויות אנוש) במאבק נגד הפטריארכיה ומנגנוניה, לרבות תופעת ההטרדה המינית. בעולם של הדרת-כבוד, שחקן הדרת-כבוד רשאי לבצע מהלכים המגדילים את הדרת-כבודו ומקטינים את אלה של השחקנים האחרים — גם כשהדבר כרוך בביוש ובחפצון של אישה (או גבר) באמצעות הטרדה מינית. המעבר מתרבות הדרת-הכבוד לתרבות הכבוד הסגולי וכבוד המחיה הופך הטרדה מינית ממהלך לגיטימי ויעיל במשחק הדרת-כבוד בין גברים, לפגיעה לא לגיטימית בכבודם הסגולי או בכבוד מחייתם של האישה או הגבר שהוטרו ממינית ובזכויות הנגזרות מסוגי כבוד אלה. בעולם זה, המושתת על כבוד סגולי ועל כבוד מחיה, יש למנוע פגיעות לא לגיטימיות כאלה ולהעניש עליהן — אך בלי לפגוע בכבודו הסגולי של הנענש, ותוך הקפדה על פגיעה מידתית בכבוד מחייתו. כלומר, הטרדה מינית שהוגדרה כפוגעת בזכויות אדם וחוה תוביל לענישה (מה שלא קיים בחברה פטריארכלית המושתתת על הדרת-כבוד), אך הענישה לא תבזה את כבודו האנושי של הנענש (הוא לא יוצג לראווה בכיכר העיר כדי שיוטחו בו עגבניות), והגבלת חירותו תהיה מידתית.

אם כן, פמיניזם הכבוד מאמץ ומכיל את ההבנה הרדיקלית החשובה שדפוסי התנהגות רבים התפתחו בעולם הפטריארכלי באופן שמשרת את קבוצת הגברים על חשבון קבוצת הנשים, תוך כדי שימוש בנשים, ככלל, כאמצעים לקידום של גברים, ככלל. מלבד זאת, פמיניזם הכבוד מזהה איך התנהגויות אלה מביעות את תרבות הדרת-הכבוד שבבסיס הסדר הפטריארכלי ומחזקות אותה. פמיניזם הכבוד בוחן כל התנהגות כזו לפי מידת פגיעתה בכבודה הסגולי של נפגעת קונקרטית, או בכבוד מחייתה (וכך גם כשהנפגע הוא גבר). מידת הפגיעה באלה היא הקריטריון לקביעת מידת החומרה של כל התנהגות פוגענית, ומידת החומרה היא הבסיס לקביעת השיפוט והענישה.

מכיוון שהפמיניזם הרדיקלי הוא מרכזיסטי, כלומר מעמדי ומהפכני, הוא ממצט לתת את הדעת על הפרט, בוודאי אם הוא שייך לקבוצה ההגמונית, החזקה, המשעבדת. הפמיניזם הרדיקלי ממוקד בחשיפה ובחיסול של הדיכוי הקבוצתי. ואולם מנקודת מבט ליברלית, הומנית, שהכבוד הסגולי וכבוד המחיה הם נר לרגליה, כל פרט זכאי תמיד להתייחסות ספציפית, קונקרטית, תוך כדי שמירה קפדנית על כבודו הסגולי והתייחסות למכלול ההיבטים והנסיבות הרלוונטיים להתנהגותו. מנקודת מבט זו, גם כשהמטרה היא החלפת מבנה חברתי דכאני במבנה חופשי ושוויוני יותר, יש להקפיד על זכויותיהם של כל אישה ואיש לאורך הדרך. פמיניזם הכבוד מבקש להחליף את החברה הפטריארכלית בחברה ליברלית, הומנית, שוויונית וחופשית, שמקדשת את הכבוד הסגולי ואת כבוד המחיה של כל הנשים וכל הגברים. לכן הוא מחויב להגנה על כבודם ועל זכויותיהם של כל הצדדים הנוגעים בכל תלונה על התנהגות פוגענית או מזיקה. כך בעתיד, וכך גם בהווה.

ב. הטיפול בהטרדה מינית על פי פמיניזם הכבוד: החוק הישראלי²⁶

החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית מגלם ומבטא את פמיניזם הכבוד. כבר בכותרתו החוק משתמש במושג שטבע הפמיניזם הרדיקלי, הטרדה מינית, וקובע שזוהי תופעה חברתית שיש למנוע ולהפעיל לשם כך את כוחה המאורגן של המדינה. לכותרת החוק יש חלק בפרויקט הפמיניסטי הרדיקלי של זיהוי, הגדרה, שיום, חשיפה וקריאת תיגר על דפוס התנהגות שמהווה מנגנון פטריארכלי לדיכוי קבוצת הנשים. עם זאת סעיף המטרה של החוק (סעיף 1) מבהיר שהטרדה מינית היא פסולה ושליטת כאשר היא פוגעת בכבוד האדם ובערכים סמוכים: חירות ופרטיות. זוהי הצהרה על מחויבות החוק לערכי הכבוד הסגולי וכבוד המחיה, והבניית המאבק בהטרדה מינית במסגרתם. סעיף המטרה מביע בכך את השילוב ההדוק של הפמיניזם הרדיקלי עם הליברליזם ההומני המושתת על כבוד סגולי ועל כבוד מחיה, כלומר את פמיניזם הכבוד.

סעיף החוק הקובע את ההתנהגויות האסורות (סעיף 3) מגדיר במפורט ובמדויק ככל שניתן מהן ההתנהגויות שהן ורק הן יכולות להיחשב הטרדות מיניות אסורות. התנהגויות אלה הן סחיטה מינית באיומים; עשיית מעשה (בגופו של הזולת או של העושה עצמו) לשם גירוי מיני, סיפוק מיני או ביוזי מיני תוך כדי שימוש בגופו או בנוכחותו של אדם שלא הסכים לכך; ביוזי והשפלה של אדם בשל מינו, מיניותו או נטייתו המינית; הצעות מיניות חוזרות ונשנות לאדם שהראה שאינו מעוניין בהן – או תוך ניצול יחסי מרות; התייחסויות מיניות חוזרות ונשנות לאדם שהראה שאינו מעוניין בהן – או תוך ניצול יחסי מרות; פרסום תצלום שעלול לבזות אדם מינית בלא שהסכים לכך.

פירוט זה של התנהגויות אסורות נועד לשרת את מטרתו העיקרית של החוק: מניעת הטרדה מינית באמצעות חינוך הציבור הרחב לזהות אילו התנהגויות עלולות להטריד מינית כאשר הן פוגעות בכבוד האדם, בחירותו, בפרטיותו או בשוויון בין המינים. בה בעת, הפירוט נועד להבטיח שאדם יואשם אך ורק בהתנהגות שהוכרזה כאסורה, ושהוא היה יכול לדעת מראש שעליו להימנע ממנה. עוד קובע החוק תקופת התיישנות של שבע שנים (סעיף 6(ג)); תלונות שהוגשו לאחר שחלפה תקופת התיישנות אינן יכולות להתברר. גם קביעה זו מגינה על זכויות אדם: על הזכות להליך הוגן שקשה לקיימו בחלוף עת ארוכה, ועל זכותו של כל אדם להשתנות ולהותיר את עברו מאחוריו.

החוק והתקנות שהותקנו מכוחו מתחמים במדויק את סמכויותיהם של בתי משפט אזרחיים, של ערכאות פליליות, של בתי הדין לעבודה ושל טריבונלים משמעתיים במקומות עבודה. הם מבטיחים שבתי הדין לעבודה ישפטו אך ורק תביעות על הטרדות מיניות שהתרחשו בין עובדים במסגרת מקום עבודתם המשותף; שבתי משפט אזרחיים ישפטו כל תביעה אזרחית נזיקית אחרת מכוח החוק;²⁷ שבתי משפט פליליים ישפטו רק את מה

26 הצגתי את החוק הישראלי וניתחתי אותו בפירוט בספר אורית קמיר **אותי זה מטריד: איך לחיות עם החוק למניעת הטרדה מינית** (2009).

27 כל תביעה על הטרדה מינית שהתרחשה מחוץ לעולם העבודה ותביעה על הטרדה במסגרת יחסי עבודה שהגישה מי שאיננה עובדת של המעביד שבתחום אחריותו התרחשה ההטרדה (והיא, למשל, לקוחה או ספקית).

שהחוק הגדיר עבירות פליליות.²⁸ הם מבטיחים שמעסיקים יוכלו לשפוט בהליך משמעותי רק עובדים שלהם או ממונים מטעמם שנטען שהטרידו מינית במסגרת יחסי העבודה. מעבידים אינם יכולים לשפוט בהליך משמעותי מי שאינו כפוף למרותם במסגרת יחסי עבודה.²⁹

החוק והתקנות מחייבים שהליכים משמעתיים במקום עבודה ינוהלו בייעילות ובדיסקרטיות, ויקיימו את זכויות הפרטיות של כל הנוגעים בדבר (סעיף 7(א) ותקנות³⁰ 6 ו-7). החוק עומד על כך שכל סוג של תלונה על הטרדה מינית יבטיח הליך הוגן לנילון, בדיוק כמפורט בחוק ובתקנות, ושכל זכויות הנילון יישמרו תמיד בקפידה. הוא מבטיח, ככל חוקי המדינה, שהליכים יסתמכו על בירור עובדתי, יוכרעו על פי הראיות, ויהיה אפשר לערער עליהם לערכאה נוספת, גבוהה יותר. כל אלה הם בבחינת מובן מאליו בשיטת משפט ליברלית, והם הכרחיים להגנה על כבוד אדם וחווה ועל זכויותיהם. החוק למניעת הטרדה מינית מתייחס לנקודות אלה במפורש ובמפורט, ובכך מדגיש את מחויבותו לזכויות האדם האוניברסליות – לצד מחויבותו לשינוי המהפכני מבית מדרשו של הפמיניזם הרדיקלי.

נושא נוסף שנחשב מובן מאליו בשיטת משפט ליברלית הוא מידתיות הענישה ביחס למידתיות הנזק שנגרם. עיקרון זה, המגן על כבוד אדם וחווה, מגן בהקשר של הטרדה מינית הן על כבוד המתלוננת והן על כבוד הנילונה. כאמור, המתלוננת זכאית שחומרת העונש תשקף את חומרת הפגיעה בכבוד מחייתה או בכבודה הסגולי, והנילונה זכאית אף היא שמידת הפגיעה בכבוד מחייתה תהלוס את חומרת הנזק לכבוד האדם שהיא גרמה. עיקרון זה אינו מפורש בחוק למניעת הטרדה מינית, אך הוא מפורש בחוק העונשין, בהוראה החלה על העבירות הפליליות הקבועות בחוק למניעת הטרדה מינית,³¹ ובהקשר האזרחי מצא את ביטויו ההולם בפסיקה מכוח החוק, אשר שבה ומכריזה עליו.³²

28 למשל, אחריותו השילוחית של מעביד להטרדה מינית שביצע עובדו או ממונה מטעמו אף אם אינו עובדו היא אזרחית בלבד ולא פלילית. לא ניתן להעמיד מעביד לדין פלילי על עבירה שביצע עובדו או ממונה מטעמו.

29 מעבידים אחראים, על פי החוק, להשלכות הנזיקיות של הטרדות מיניות שביצעו עובדיהם או ממונים מטעמם במסגרת יחסי עבודה. לכן ניתנה להם גם הסמכות, שהיא במידה רבה חובה, לשפוט עובדים כאלה בהליכי משמעת. מעבידים אינם אחראים על פי החוק להתנהגויותיהם של מי שאינם עובדיהם או ממונים מטעמם או להתנהגויות שלא התרחשו במסגרת יחסי עבודה. לכן אין להם סמכות לבדוק התנהגויות כאלה. זהו הסדר שלילי שהגיונו ברור, והוא נועד להגן גם על המעבידים וגם על זכויותיהם של מי שאינם עובדיהם, או שנטען שהטרידו מינית מחוץ למסגרת יחסי העבודה: לא ניתן להכפיף אותם להליכי משמעת במקום עבודה.

30 ראו תקנות למניעת הטרדה מינית (חובות מעביד), התשנ"ח-1998.

31 ס' 40ב לחוק העונשין, התשל"ז-1977 קובע ש"העיקרון המנחה בענישה הוא קיומו של יחס הולם בין חומרת מעשה העבירה בנסיבותיו ומידת אשמו של הנאשם ובין סוג ומידת העונש המוטל עליו"; ס' 40ג קובע ש"בית המשפט יקבע מתחם עונש הולם למעשה העבירה שביצע הנאשם בהתאם לעיקרון המנחה, ולשם כך יתחשב בערך החברתי שנפגע מביצוע העבירה, במידת הפגיעה בו, במדיניות הענישה הנהוגה ובנסיבות הקשורות בביצוע העבירה כאמור בסעיף 40ט". הוראות אלה נחקקו במסגרת תיקון מס' 113 (סימן א', בכותרת "הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה") – תיקון לחלק הכללי של החוק, שחל גם על עבירות שמעוגנות בחוקים אחרים, ונחקק בשנת 2012. תודה לאיה מרקוביץ' שהציעה להזכיר הוראות אלה.

32 עש"מ 11025/02 אייזנר נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 25.6.2003); ע"ע (ארצי) 274/06 פלונית – אלמוני, פס' 35, 88 (פורסם בנבו, 26.3.2008); סע"ש (אזורי ת"א) 41811-10-15 דגוה – רב לובלינסקי

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

החוק למניעת הטרדה מינית ופמיניזם הכבוד שהוא מגלם חוללו תמורה עמוקה ויסודית בהווה הישראלית. השינוי לא לבש צורה של מהפכה מהירה שעלולה לעורר גל נגד חזק אלא של התפתחות יסודית ומעמיקה שנמשכת, בשעת כתיבתם של דברים אלה, עשרים שנה.³³ מייד עם חקיקת החוק, ועוד לפני ששמעו נודע ברכים, החלו נשים מרחבי הארץ לחפש דרכים להשתמש בו כדי למגר סקסיזם שפגע בהן ולקדם העצמה נשית והתייחסות מכבדת כלפיהן. התרחשו ספונטניות זו הייתה מעוררת השתאות ומרגשת. נשים הבינו שהן קיבלו כלי שיכול למנף מהלכים חברתיים שעד כה לא ידעו כיצד לקדםם וחיבקו אותו. חלקן שילמו מחיר אישי בדמות לעג, התנכלות ואף פיטורים, אך הן התניעו את מהלך העלאת המודעות והשינוי.

בפתח המאמר הצגתי מקצת התלונות על אנשי ציבור שחוללו גלים של העלאת מודעות בדבר הטרדות מיניות. בד בבד עם העיסוק המשפטי והציבורי בידוענים הסכינה מערכת המשפט הישראלית עם החוק הפמיניסטי החדש ולא התקשתה להחיל אותו על מקרים שהובאו לפניה. שופטות ושופטים זיהו את הנזקים ואת הפגיעות בערכי המוגנים של החוק ולא התקשו לפסוק לטובת התובעות. הפיצויים והעונשים שנפסקו היו בדרך כלל קלים מאוד, אך האפקט הציבורי היה חזק. אפשר לומר שהטיפול המשפטי בהטרדות מיניות עלה על מסלול של שגרה.³⁴ גם מקומות עבודה גדולים הפנימו את השינוי והתחילו להחיל את הוראות החוק הנוגעות לעולם העבודה: עוד ועוד מוסדות, מפעלים ומעסיקים מינו אחראיות לקבלת תלונות על הטרדה מינית, פרסמו תקנונים, ערכו השתלמויות לעובדים וניהלו הליכי משמעת. האווירה במקומות עבודה גדולים החלה להשתנות. אפילו המוסדות האקדמיים, שהיו סרבנים במיוחד, נכנעו לבסוף והחלו ליישם את הוראות החוק החלות עליהם.

עם כל זאת הליכים משמעותיים ומשפטיים לטיפול בתלונות על הטרדות מיניות נותרו ארוכים, מתישים, ופעמים רבות בלתי מתחשבים ועוינים למתלוננות. הגשת תלונה נותרה כרוכה בחשיפה קשה וכואבת, שהולידה, לעיתים תכופות, השמצות וביוש ציבוריים. מערכות הדין, המשפט והמשמעת, והגופים המערכתיים המופקדים עליהם, לא השכילו לספק למתלוננות על הטרדות מיניות תחושות של ביטחון, הגנה וסביבה מכבדת. מכיוון שהלכו ורבו הנשים שהגישו תלונות, והציפיה להתייחסות מערכתית מכבדת בהקשר זה גברה לאין שיעור – נשים רבות יותר חשו מתוסכלות נוכח המענה הלא מספק שמערכות המשפט, הדין והמשמעת הציעו. כל אלה הובילו להתפרצות של זעם פמיניסטי, שבסוף שנת 2017 התנקז למיזם #MeToo.

ובנו ייצור והשחזות (1985) בע"מ (פורסם בנבו, 27.8.2018); ע"מ 10088/02 בצון נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 23.2.2003); ע"מ 6920/03 כהן נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 16.2.2004); סע"ש (אזורי ת"א) 31778-01-16 אהרון – הטלוויזיה החינוכית הישראלית (פורסם בנבו, 14.8.2016); סע"ש (אזורי ת"א) 42650-06-14 פלוגי – תעבורה אחזקות בע"מ (פורסם בנבו, 12.2.2017).

33 ראו קמיר, מאמרים על הטרדה מינית, לעיל ה"ש 15.

34 לדיון יסודי, ראו אורית קמיר ואח' "החוק למניעת הטרדה מינית במערכות המשפט והמשמעת: נתונים מן העשור הראשון" "המשפט" ברשת: זכויות אדם ב 13 (2004) <http://bit.ly/2yRA55l>.

ג. השיח הפמיניסטי המתהווה בתקשורת הווירטואלית

#MeToo הוא אקטיביזם האשטג, כלומר פעילות למען מטרה חברתית המתבצעת בעיקר ברשתות הווירטואליות. ראשיתו בשלהי שנת 2017 (אוקטובר), והוא ארך כשנה. ראשיתו בציון טוויטר של השחקנית אליסה מילאנו, שביקשה ממני שנפגעו מינית להגיב לציון שלה בהודעה #MeToo. היא נענתה בתגובות של כמעט חמישה מיליון נשים וגברים שנחשפו כנפגעי תקיפה מינית. הנכונות להכריז על פגיעה מינית חצתה גבולות ויכשות, ומיליונים בכל רחבי העולם הצטרפו בלחיצת כפתור לגל המחאה נגד פגיעות מיניות. גל המחאה ליבה את ההאשמות שהוטחו באותה עת בשחקנים, בבמאים, בזמרים ובמפיקים הוליוודיים, שהם ניצלו לרעה את מעמדם כדי לפגוע מינית בנשים ובגברים. הדמות שאלה כווננו חיצים רבים במיוחד הייתה זו של המפיק ההוליוודי הרווי וינשטיין, שבאותה עת נטען נגדו שתקף ואנס נשים רבות במסגרת יחסים מקצועיים (הטענות התגבשו לאישומים פליליים שבשעת כתיבת דברים אלה עודם תלויים ועומדים).

בארצות הברית פרץ גל המחאה אחרי עשורים שבהם הייתה התנועה הפמיניסטית שרויה בתרדמת. מסוף שנות התשעים נמוג הפמיניזם האקטיביסטי, ואת מקומו תפסו לימודי מגדר במוסדות להשכלה גבוהה, והלהט המהפכני עבר למחוזות אחרים: ללימודים קוויריים ולקידום זכויות להט"ב וטרנס סקסואלים. העיסוק בהטרדה מינית, שפרח בשלהי המאה העשרים, גווע, והפמיניזם האמריקאי לא הצליח להביא לחקיקת חוק למניעת הטרדה מינית (כמו זה שקיים בישראל). בבחירות לנשיאות ארצות הברית בשנת 2016 הובסה האישיה הראשונה שהתמודדה אי פעם על התפקיד, הילרי קלינטון, אף שזכתה במספר הקולות הגדול ביותר. את השלטון תפס דונלד טראמפ, שהתגאה בעמדותיו הסקסיסטיות, ביחסו המחפצן כלפי נשים ואף במעשים מיניים שעשה במהלך עשורים רבים בנצלו מעמד וכוח. נשים אמריקאיות רבות חוו התפתחות זו כהסגה שלהן לאחור, והזעם שפרץ במסגרת #MeToo היה תגובת נגד וירטואלית לתסכולן העמוק של נשים. בהיעדר חוק האוסר הטרדה מינית, הוצאת התסכול אל הזירה הציבורית היא פורצת דרך וחיונית. ייתכן שמאז הגל הפמיניסטי השני של שנות השישים והשבעים של המאה העשרים לא הצטרפו נשים אמריקאיות כה רבות למחאה פמיניסטית כה סוחפת.

בישראל, כפי שהוצג קודם, הפמיניזם, ובמיוחד בהקשר של הטרדה מינית, לא נם אלא צמח וקנה לו אחיזה רחבה בציבור. בעשורים שבהם שרר בארצות הברית קיפאון פמיניסטי, ההתקדמות בישראל הייתה מתמשכת ויסודית. עם זאת התסכול העמוק מן הסחבת ומן ההתייחסות הלא רגישה של בתי משפט ופורומים שיפוטניים אחרים הביא לכך שגל ה-#MeToo סחף גם חלקים בציבור הישראלי, וגם הרשתות הווירטואליות בעברית נמלאו סיפורים של נפגעות תקיפה מינית שזכו בהמוני שיתופים ובתגובות רבות של תמיכה, חיזוק, אהדה וזעם על תופעת הפגיעה המינית.³⁵

35 "כל מי שאי פעם סיפרה על הטרדה או תקיפה מינית שעברה שמעה את המשפט 'למה לא הלכת למשטרה?'". עכשיו עם המשך החשיפות הקשות של המציאות בה אנו חיות באמצעות #metoo אנו שומעות את זה כל הזמן. 'למה לעיתון?' 'למה לפייסבוק?' 'למה שיימינג?' 'למה לא הסיבה היא שמערכת

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

העדויות הבולטות ביותר במסגרת זו שזכו לחשיפה הרבה ביותר גם בתקשורת הממוסדת היו של העיתונאיות נרי ליבנה ואושרת קוטלר, שטענו, בנובמבר 2017, שבשנות התשעים של המאה העשרים חשף את עצמו אלכס גלעדי בפני האחת והזמין את השנייה לצאת איתו בנצלו את מעמדו הבכיר כמנכ"ל קשת. בינואר 2018 תבע אותן גלעדי בגין הוצאת לשון הרע, ושנה אחר כך משך את תביעתו לאחר שהצדדים הגיעו להסכמה בגישור. לא עבר די זמן כדי להעריך כהלכה את החותם שהותיר מיזם #MeToo. אולם דומה שהוא הביא לעליית מדרגה חשובה ומבורכת במודעות הציבורית הרחבה לפגיעה המינית ולנכונותם של נשים וגברים לחלוק חוויות של פגיעה מינית ולתמוך במי שעברו גם הם חוויות כאלה. במובנים אלה, המיזם הרים תרומה חשובה לקידום הפמיניזם בישראל, לפחות בהקשר של מודעות לפגיעות מיניות וגינורין. זוהי הרוח הגבית שהמיזם היווה עבור הפמיניזם הישראלי.

ואולם תרומה זו – מחירה בצידה, שכן מיזם הרשת #MeToo תרם לחיבור הפמיניזם הישראלי והמאבק הישראלי בפגיעות מיניות עם נורמות השיח המקובלות ברשתות הווירטואליות ועם תרבות הקורבנות. זאת תוך כדי זילות מעמדן של הליכי בירור וקביעת ממצאים וענישה פרופורציונלית, המבטיחים את כבוד אדם וחווה. הזילות איננה רק במעמדו של ההליך המשפטי אלא גם בנורמות הערכיות המקובלות במרחב הציבורי, המגנות על כבוד אדם וחווה בזירה החברתית.

אדגיש: אין כל בעייתיות משום סוג שהוא בחשיפת פגיעות מיניות כשהחשיפה אינה נוקבת בשמו של מי שנטען נגדו שהוא הפוגע. ההפך הוא הנכון: חשיפה של פגיעות מיניות היא פעולה פמיניסטית חשובה, משחררת ומשנה מציאות. היא שוברת את קשר השתיקה, מנפצת את מחסום הבושה ומעלה מודעות למנגנון חברתי של דיכוי ופגיעה בכבוד אדם וחווה. הכרזה "גם אני נפגעתי מינית" היא בעלת פוטנציאל משחרר ואינה יכולה להיחשב למזיקה לזולת.³⁶ אך בעת הזו של קלות בלתי נסבלת בהוצאת דברים אל הרשתות החברתיות המתלהמות, המעודדות הזדהות יתר לא מבוקרת עם מי שטוענים לקורבנות, חשיפה חד-צדדית של שמו של אדם שנטען שגרם לפגיעה מינית, ובוודאי פרסום שנועד לביישו, מחייבים הגנה על זכויות יסוד של אדם כזה, שאין לפגוע בהן.

כדי להמחיש את הסכנה הטמונה באימוץ יתר של נורמות החשיפה והביוש המקובלות ברשתות הווירטואליות ובתרבות הקורבנות במקום נורמות המבטיחות את כבוד אדם וחווה, אציג את ניתוחם של הסוציולוגים ברדלי קמפבל וג'ייסון מנינג את מה שהם מכנים תרבות הקורבנות שהתפתחה בקמפוסים של אוניברסיטאות "ליגת הקיסוס" בארצות הברית.

אכיפת החוק לא עושה את עבודתה באופן שגורם לנפגעות תקיפה מינית להרגיש שיש סיבה להיכנס לשנים של חקירות משפילות וקשות. מערכת אכיפת החוק ומערכת הצדק משרדות לנפגעות תקיפה מינית – שאין טעם. שאין צדק. למה רבות מאיתנו בוחרות לא ללכת למשטרה? כי [...] בשביל מה? (פרסום בעמוד הפייסבוק "אחת מתוך אחת", מיום 28.11.2017 (<http://bit.ly/31I0QpB>)).

36 לפעמים חשיפה כזו עלולה להזיק לנחשפת עצמה, ולכן לא נכון לעודד אישה להיחשף.

ד. תרבות הקורבנות בקמפוסים של אוניברסיטאות מובילות בארצות הברית

בשנת 2018 פרסמו שני הסוציולוגים ברדלי קמפבל וג'ייסון מנינג מחקר מקיף המתאר ומתעד תרבות סטודנטאית שמתפתחת בשנים האחרונות באוניברסיטאות עילית בארצות הברית. ספרם נקרא "עליית תרבות הקורבנות: מיקרואגרסיות, אזורים בטוחים ומלחמות התרבות"³⁷. הוא מעורר עניין רב והוליד שיח ציבורי סוער. בסעיף זה אציג את תמצית דבריהם על נקודות שבעיניי הן רלוונטיות להבנת הסכנות הטמונות באימוץ שיח הקורבנות והחשיפה והביוש של התקשורת הווירטואלית אל הפמיניזם הישראלי.

על פי קמפבל ומנינג, תרבות הקורבנות בקמפוסים האמריקאיים מושתתת על התייחסות לקבוצות חברתיות מוחלשות כאל קורבנות של המערכת החברתית בכלל ושל ההגמוניה בפרט. קבוצות שנחשבות מוחלשות כוללות נשים, להטב"ק, אפרו־אמריקאים, היספנים, אמריקאים אסייתיים, אמריקאים ילידיים, מוסלמים ואנשים בעלי מוגבלויות או לקויות מכל סוג. חברי תרבות הקורבנות דורשים יחס שוויוני לקבוצות המוחלשות ולכל חבריהם וחברותיהם. הערכים שהם מקדשים הם שוויון וגיוון (diversity). הם מוחים נגד כל מה שלדעתם מבטא זלזול בקבוצה מוחלשת או במי מחבריה ומביעים את מחאתם בשתי דרכים מרכזיות: הדרך האחת היא הגשת תלונות לאוניברסיטאות ודרישה שירחקו ויפטרו מי שנטען שפגעו ברגשות קבוצתיים; הדרך השנייה היא ניהול קמפיינים אינטנסיביים ברשתות החברתיות אשר מפרסמים את הפגיעה ומוקיעים ומביישים את מי שנטען שהביע זלזול בקבוצה מוחלשת או מי מחבריה. הקמפיינים הווירטואליים מהווים, כמובן, אמצעי לחץ על מוסדות אוניברסיטאיים להרחיק או לפטר את מי שנטען נגדם שפגעו ברגשות קבוצתיים.

בד בבד סטודנטים שקמפבל ומנינג מגדירים כמקדמים את תרבות הקורבנות דורשים מן האוניברסיטאות לעשות כל שלאל ידן למנוע זלזול מלכתחילה ברגשות קבוצתיים, וזאת באמצעות קביעת כללי התנהגות שאוסרים הבעת זלזול, באמצעות הכשרת סטודנטים ואנשי סגל כיצד להימנע מפגיעה ברגשות ובאמצעות השתקת אנשים שחשודים בדעות שנחשבות פוגעניות.³⁸ האוניברסיטאות נדרשות להקים עבור סטודנטים שטוענים שחוו פגיעה מזלזלת "אזורים בטוחים", שבהם יוכלו להתרווח ולהתחזק במסגרת מוגנת בעזרת מוסיקה מרגיעה ומזרנים רכים.³⁹ אזורים בטוחים צריכים להיות מחוץ לתחום עבור מי שדבריהם או עצם נוכחותם עלולים להיחוו כפוגעניים.⁴⁰ יש מי שדורשים שהאוניברסיטאות יהפכו את כלל שטחי הקמפוסים ל"אזורים בטוחים" כאלה.

קמפבל ומנינג טוענים שתרבות הקורבנות מטפחת בחבריה רגישות גבוהה מאוד לכל בדל של עלבון שמוטח, לדעתם, בקבוצות ההשתייכות שלהם.⁴¹ כל מילה, מחווה או

BRADLEY CAMPBELL & JASON MANNING, THE RISE OF VICTIMHOOD CULTURE: 37
MICROAGGRESSIONS, SAFE SPACES, AND THE NEW CULTURE WARS (2018)

שם, בעמ' 213–243. 38

שם, בעמ' 79–84. 39

שם, בעמ' 231–235. 40

שם, בעמ' 16. 41

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

התנהגות שאפשר לפרשן כמעליבות מוגדרות על ידיהם כ"מיקרואגרסיה", כלומר תוקפנות זעירה. הדוגלים במיקרואגרסיה מגדירים אותה "התייחסויות מעליבות מילוליות, התנהגויות או סביבתיות קצרות ויום יומיות, מכוונות או לא מכוונות, שמביעות זלזול עוין, מקטין או שלילי בהקשר גזעי, מיני, מגדרי או דתי כלפי אדם או קבוצת יעד".⁴² לטענת מי שפיתחו את המושג ודוגלים בו, נזקה של מיקרואגרסיה נעוץ דווקא בהיותה שקופה למבצעה ובאי-תפיסתם אותה כבעייתית.⁴³ דוגמאות להתבטאויות ולהתנהגויות שהוקעו כמיקרואגרסיה כוללות אמירה לסטודנט אפרו-אמריקאי: "אתה מקור גאווה לגזע שלך" או "אתה רהוט"; הידוק האחיזה בארנק כשגבר שחור נכנס למעלית; החמאה לסטודנטית אמריקאית ממוצא אסייתי שהאנגלית שלה משובחת; נעיצת מבטים בזוגות חד-מיניים כשאלה מביעים חיבה זוגית בפומבי; אמירה ש"כל סוגי החיים חשובים" (לעומת הסיסמה "חיים שחורים חשובים"); פנייה לקבוצה מעורבת של נשים וגברים במילה "guys" (שמשמעה "ברנשים"); החמאה לאישה על הנעליים שהיא נועלת.⁴⁴

קמפל ומנינג מצביעים על שורה של עמדות וכללים שחברים בתרבות זו אימצו ומפעילים במאבקם במיקרואגרסיה. ראשית, בתרבות הקורבנות פגיעה איננה נמדדת בקנה מידה אובייקטיבי כלשהו אלא אך ורק סובייקטיבית, מנקודת מבטו של מי שחש נפגע. לכן לא ניתן ואסור לנסות לדרג פגיעות על פי מידת חומרה אובייקטיבית: כל פגיעה חמורה במידה שנקבעה בידי מי שחווה אותה.⁴⁵

שנית, בתרבות הקורבנות יש לתת אמון מלא בתלונתו של מי שטוען שחש פגוע ממיקרואגרסיה. חברותו בקבוצת מיעוט מוחלשת מעניקה לו מעמד מועדף הכולל בחובו את הזכות לאמון מלא.⁴⁶ לעומת זאת נילון שמכחיש התנהגות שנחווה כמיקרואגרסיה אינו זכאי לאמון, בוודאי אם הוא שייך להגמוניה (כלומר אם הוא גבר לבן). השתייכותו הקבוצתית מצדיקה את השתקתו והטלת ספק באמינותו.⁴⁷

שלישית, בתרבות הקורבנות אסור לומר שלפעמים גם מי שמציג את עצמו כקורבן נושא בחלק מן האחריות להתרחשות שממנה נפגע. אמירה כזו מוקעת כ"האשמת הקורבן", והיא פסולה ואסורה איסור גורף, בלי קשר לתוכנה הספציפי. האשם נתפס כמשחק סכום אפס, וייחוס אחריות כלשהי לקורבן נתפס כניסיון להפחית מאשמתו של הפוגע בהעברת חלק מן האשמה אל הקורבן.⁴⁸

רביעית, בתרבות הקורבנות עיסוק ציבורי רחב היקף במיקרואגרסיה, גינוי חריף של מי שהוקע כתוקפן, ואפילו החרמתו, נידויו ופיטוריו – כולם נחשבים פעולות מוסריות, לגיטימיות ורצויות במסגרת המאבק נגד הפליה קבוצתית. קמפל ומנינג מכנים זאת לגיטימציה של רכילות המונית ככלי להוקעה ציבורית.⁴⁹

42 שם, בעמ' 3.

43 שם, בעמ' 4.

44 שם, בעמ' 4.

45 שם, בעמ' 85, 90–92, 95, 216.

46 שם, בעמ' 115.

47 שם, בעמ' 160.

48 שם, בעמ' 177.

49 שם, בעמ' 63.

חמישית, בתרבות הקורבנות כל מיקרואגרסיה נתפסת, בהגדרה, מזיקה, מסוכנת, מאיימת ואלימה.⁵⁰

קמפל ומנינג טוענים שתרבות הקורבנות יוצרת תחרות שבה כל פרט מנסה להפגין רגישות גבוהה יותר לפגיעות, מחויבות גדולה יותר לקבוצת השייכות שלו, נכונות גדולה יותר להגיש תלונות ואסרטיביות בוטה יותר במאבק הפומבי (בתקשורת הווירטואלית) לגינוי התוקפן והוקעתו.⁵¹ הם טוענים שדינמיקה תחרותית זו יוצרת סחרור של טהרנות והקצנה אינ־סופיות בהגדרה של מיקרואגרסיה ובהפגנת רגישות כלפיה.⁵² התוצאה היא השתקה וסתימת פיות של כל מי שהתבטאויותיהם אינן עולות בקנה אחד עם הדרישות המתרבות ללא הרף של התקינות הפוליטית המסלימה. תוצאה נוספת היא זהירות גוברת והולכת של חברי תרבות הקורבנות עצמם וחרדה מתמדת שמא עמדותיהם אינן קיצוניות ולוחמניות די הצורך.⁵³

לטענתם של קמפל ומנינג, השאיפה היוקדת להוכיח קורבנות אישית, להפגין נאמנות קבוצתית ולהוקיע תוקפנים דוחפת סטודנטים לביים תקיפות גזעניות או הומופוביות ולהציג את עצמם כקורבנות.⁵⁴ במציאות החברתית החדשה סטודנטים המתלוננים על תקיפות על רקע קבוצתי נהנים מאהדה ויוקרה, ולכן יש מי שבוחרים להתלונן גם כשאין לתלונתם בסיס עובדתי.⁵⁵ קמפל ומנינג מתעדים שורה ארוכה של תלונות על תקיפות גזעניות והומופוביות שחקירות משטרתיות חשפו שבווימו בידי קורבנותיהם.⁵⁶

קמפל ומנינג מביעים חשש עמוק מן ההתפשטות המהירה של תרבות זו כאש בשדה קוצים.⁵⁷ הם מצביעים על מה שהם מגדירים סכנות הגלומות בתרבות הקורבנות: פגיעה חמורה בחופש הביטוי ואובדן הנכונות להקשיב לזולת; שחיקה דרמטית בסובלנות כלפי ביטויים לא פופולריים; פיתוח תלות במוסדות לשם יישוב סכסוכים פעוטים וויתור על היכולת להתמודד אישית ועצמאית בעימותים זעירים; הסתגרות בטהרנות מתנשאת; רדיפת מי שהוקעו כ"סוטים" ללא הליך הוגן; טשטוש של הבחנות חשובות (למשל בין דרגות חומרה, בין דיבור מעליב לאלימות ממשית); הכנת הקרקע לתגובת נגד חריפה שתפגע לא רק בתרבות הקורבנות אלא גם בתלונות לגיטימיות על פגיעות ממשיות.⁵⁸

קמפל ומנינג מזדהים עם מחויבותם של הסטודנטים לשוויון ולגיוון ועם מאבקם בהפליה של קבוצות מוחלשות. עם זאת הם מסתייגים מן הקיצוניות המיליטנטית המאפיינת את תרבות הקורבנות ומן הוויתור הגורף שהיא מבטאת על ערכים ליברליים מרכזיים כמו חופש הביטוי, הזכות להליך הוגן, השוויון בפני החוק, חזקת החפות ועקרון המידתיות. הם

50 שם, בעמ' 85–93.

51 שם, בעמ' 161–163.

52 שם, בעמ' 167–170.

53 שם, בעמ' 169.

54 שם, בעמ' 106–115.

55 שם, בעמ' 106.

56 שם, בעמ' 106.

57 שם, בעמ' 252.

58 שם, בעמ' 249–264.

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

קוראים לאימוץ של התנהגות מכבדת הדדית שמתקפת את כל העקרונות הליברליים הללו ומחייבת אחריות אישית.⁵⁹

כפי שעולה מתיאורם, תרבות הקורבנות המודרנית כרוכה כמעט ללא הפרד בשיח התקשורת הווירטואלית. אף שלכאורה אלה שתי תופעות חברתיות נבדלות, הקשרים ביניהן אמיצים, ויש ביניהן סימביוזה עמוקה. לכן אני מתייחסת לשתי התופעות הללו יחדיו.

תרבות הקורבנות בשיח התקשורת הווירטואלית כתרבות של הדרת-כבוד המאיימת על הכבוד הסגולי ועל כבוד המחיה

קמפבל ומנינג מתלבטים בשאלה לאיזה סוג של תרבות ערכית אפשר לשייך את תרבות הקורבנות הסטודנטית החדשה. הם בוחנים את תרבות הדרת-הכבוד מצד אחד ואת תרבות הכבוד הסגולי מן הצד האחר ומגיעים למסקנה שתרבות הקורבנות אינה הולמת אף אחד מן הדפוסים המוכרים הללו, ולכן היא מהווה דפוס שלישי, חדש. אני סבורה שמסקנתם זו שגויה.⁶⁰

תיאורם של קמפבל ומנינג את תרבות הקורבנות מציג יסודות רבים אשר מאפיינים תרבות זו כתרבות הדרת-כבוד. הרגישות הגבוהה לכל בדל של עלבון, המאפיינת את תרבות הקורבנות, היא ממאפייני היסוד המובהקים והמוכרים ביותר של תרבות הדרת-כבוד (כפי שקמפבל ומנינג אכן מדגישים שוב ושוב⁶¹). זיהוי של עלבון שאדם מסוים חווה אותו כעלבון קבוצתי, שמשפיל את כלל קבוצת ההתייחסות של הנעלב, אף הוא רווח מאוד בתרבויות הדרת-כבוד (חשבו על "כבוד המשפחה", או החמולה, או השבט, או הלאום).

סטודנטים שפועלים במסגרת תרבות הקורבנות מתהדרים בפגיעות שנפגעו או בקמפיינים שיזמו ברשתות הווירטואליות כבסיס לרכישת הדרת-כבוד, מעמד ויוקרה בקרב חבריהם; הם מביישים את מי שהם תופסים כיריביהם ויריבי קבוצתיים, ומשפילים אותם;

59 מנינג וקמפבל סבורים שהפנייה המיידית לרשויות האוניברסיטאות מטפחות אצל הסטודנטים תלות וילדותיות. הם סבורים שראוי שאנשים צעירים בשנות העשרים לחייהם יוכלו להתמודד בכוחות עצמם עם אירועים קלים שהחיים בחברה אנושית ספוגים בהם.

60 הטעות נובעת מכך שקמפבל ומנינג מתייחסים למקרה פרטי של תרבות הדרת-הכבוד במקום לדפוס התשתיתי של סוג תרבותי זה. קמפבל ומנינג סבורים, בטעות, שתרבות הדרת-כבוד היא רק זו שהייתה נהוגה בקרב גברים בני מעמדות גבוהים בחלקים של אירופה (במיוחד צרפת וספרד) ובמדינות הדרום של ארצות הברית במאות הקודמות (ראו למשל שם, בעמ' 12, 229). הנורמות של תרבות זו חייבו מי שחש שספג צל צילו של עלבון להדרת-כבודו לעשות בכוחות עצמו מעשה נחרץ ואף אלים נגד מעליבו, כמו למשל לזמן אותו לדיר-קרב. קמפבל ומנינג מוצאים, בצדק, שתרבות הקורבנות הסטודנטית אינה מכילה נורמות מקבילות. אך מכך הם מסיקים, בטעות, ששאר המאפיינים של תרבות הדרת-הכבוד של תרבות הקורבנות הסטודנטית אינם מספיקים כדי לזהות תרבות זו כתרבות הדרת-כבוד. טעותם של קמפבל ומנינג נעוצה בהתעלמותם מדוגמאות רבות אחרות של נורמות הדרת-כבוד אשר חלו, ועדיין חלות, על קבוצות שונות בחברות הדרת-כבוד. למשל, במרבית תרבויות הדרת-הכבוד נשים, כמו גם גברים מבוגרים או בני מעמדות נמוכים, אינם אמורים לזמן את עולביהם לדיר-קרב אלא להעביר את תלונותיהם לגברים צעירים בני המעמדות הגבוהים, שתפקידם בתרבויות הדרת-הכבוד הוא לנהל את קרבות הדרת-הכבוד. הסטודנטים שקמפבל ומנינג מתארים כחברי תרבות הקורבנות מתייחסים למוסדות האוניברסיטאיים כאל המעמד החברתי שאליו יש להפנות תלונות על עלבונות, בהיותו המעמד המוסמך לנהל את סכסוך הדרת-הכבוד ולהשיב את הבושה למבייש.

61 ראו למשל שם, בעמ' 12–13, 16, 20.

ככל שהם משפילים יותר את יריביהם – כך המעמד והיוקרה שהם צוברים לעצמם ולקבוצות ההתייחסות שלהם גבוהים יותר. בתרבות הקורבנות סטודנטים מייחסים למי ששייכים לקבוצות ההזדהות שלהם מעמד עדיף, ולכן גם אמינות עדיפה, לעומת כל מי שאינם שייכים לקבוצה, ובוודאי לעומת מי ששייכים לקבוצה יריבה ("ההגמוניים"). זוהי נורמה מובהקת של תרבות הדרת-כבוד. בתרבות הקורבנות, כבכל תרבות הדרת-כבוד, רכילות, כלומר דיבור מעליב שנועד לבזות אדם אחר, היא פעילות רווחת ואף הכרחית וחיונית: שיח הרשתות הווירטואליות מושתת עליה. גם ההיגיון של סכום אפס באשר לייחוס אחריות ואשמה, המאפיין את תרבות הקורבנות, הוא יסוד חשוב בתרבויות הדרת-כבוד. האיסור לייחס אחריות כלשהי לנפגעים, במחשבה שייחוס כזה עלול להקטין את אחריותם ואשמתם של מי שנחשבים פוגעים, משקף הגיון סכום אפס האופייני לתרבויות הדרת-כבוד.

כמו בתרבויות הדרת-כבוד אחרות, גם בתרבות הקורבנות – ובמיוחד בתקשורת הווירטואלית – יש נכונות להתעלם מכבוד אדם וחיה ואף לפגוע בו ובזכויות הנגזרות ממנו בשם נורמות הדרת-הכבוד. תרבות הקורבנות שקמפבל ומנינג מתארים מכילה, כאמור, פגיעה חמורה בחופש הביטוי והשתקה של קולות לא פופולריים; רדיפת מי שהוקעו כ"סוטים" תוך התעלמות מזכות היסוד להליך הוגן; דחיית זכויות יסוד כגון חזקת החפות והזכות להשאיר את העבר מאחור (הזכות להתיישנות); ייחוס אמינות גבוהה יותר לחלק מן האנשים (אלה ששייכים לקבוצות ה"נכונות") ואמינות נמוכה יותר לאנשים אחרים (אלה ששייכים לקבוצות היריבות); טשטוש של הבחנות בין דרגות חומרה של דיבורים והתנהגויות ותפיסת כל מה שנחווה כפגיעה כחמור ביותר; דחיית התפיסה שענישה צריכה להיות פרופורציונלית לחומרת ההתנהגות והפגיעה; ביטול הצורך להתריע מראש אילו התנהגויות אסורות והסתמכות על תחושות סובייקטיביות של נפגעים ונפגעות כדי להגדיר בדיעבד התנהגויות כפוגעניות.

תרבות הקורבנות הסטודנטואלית בקמפוסים בארצות הברית, כפי שקמפבל ומנינג מתארים אותה, ממחישה כיצד אימוץ חסר גבולות של שיח התקשורת הווירטואלית ועימו האדרה חד-צדדית של קורבנות מאיימים על כבוד אדם וחיה וזכויותיהם. בסעיפים הבאים אציג חלק מהשיח הפמיניסטי המזוהה עם מיזם #MeToo כמושפע מן התקשורת הווירטואלית ומתרבות הקורבנות, תוך הדגשת קווי דמיון בינו לבין תרבות הקורבנות הסטודנטואלית כפי שקמפבל ומנינג תיארו אותה. קווי דמיון אלה מעוררים את החשש שגם שיח פמיניסטי זה, כמו תרבות הקורבנות, מגלם דפוסים של הדרת-כבוד המסכנים את כבוד אדם וחיה וזכויותיהם.

ה. הסכנות הגלומות באימוץ נורמות התקשורת הווירטואלית ודפוסי תרבות הקורבנות בשיח הפמיניסטי

מיזם #MeToo הוא, בהגדרה, מיזם ל"ציאה קבוצתית מן הארון" של קורבנות של פגיעות מיניות. מטרתו להפגין את ממדיה ועוצמתה של קבוצת קורבנות זו, להסיר מעל חברה וחברותיה את תחושת הבושה ולהעניק להן תחושה של ערך, של חשיבות ושל אהדה והערכה של הסובבים. המיזם הצליח להשיג את כל המטרות הללו במידה שהיה קשה לשערה מראש. כשלעצמה, זוהי התפתחות פמיניסטית חיובית ביותר. עם זאת ההתמקדות

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

בקורבנות (ולא למשל באוטונומיה ובעוצמה הנשיות), המאפיינת חלק מן השיח שהתפתח בצל המיזם, מכילה פוטנציאל להאדרת הקורבנות והקצנה של אלמנט זה כפי שקרה בתרבות הקורבנות האמריקאית. אבהיר שקשה עד בלתי אפשרי להעריך מה משקלה של האדרת הקורבנות בשיח הווירטואלי הנדון. עם זאת יש חוגים והקשרים שבהם נוכחותו מורגשת ואף דומיננטית. הדברים האמורים כאן מתייחסים להיבט זה של השיח הפמיניסטי הווירטואלי ולא לחלקים אחרים שלו.

לצד הדגשת הקורבנות, מיזם #MeToo נולד ברשתות הווירטואליות והתרחש ברובו במסגרותיהן. מסגרות אלה מאופיינות כאמור במהירות גדולה מאוד, במידיות ובהתבטאויות גולמיות (לא מעובדות), חריפות ובוטות. חילופי דברים גולשים במהירות להתלהמות לא מרוסנת, שעלולה לצבור תאוצה על פי דבריהם של פרטים לא צפויים שבוחרים להשתתף בשיח. שלא כמו בתקשורת הממוסדת, השיח ברשתות הווירטואליות אינו מחייב הצגת תגובתו של הצד השני, שמירה על דיסקרטיות, איפוק או דיוק בפרטים, או אימות כלשהו שלהם. הוא אינו מחייב ניסוחים שעולים בקנה אחד עם הגנות על זכויות אדם וחופה, והוא מדגיש אלמנטים רגשיים של הכותבים. הוא מכיל ביוש של מי שמוקעים בידי כותבים בלי שניתנת להם הזדמנות הוגנת, ממשית, להתגונן, ובוודאי בלי שהטענות המוטחות בהם ייחקרו וייבדקו בידי מי שמוכשרים לעשות זאת. מי שמגיבים לביוש כזה ומצטרפים אליו עלולים להעלות את הלהבותיו אף שאינם מכירים את עובדות המקרה ולא שמעו את גרסת הצד השני.

הצירוף של שני המאפיינים הללו – יצירת קבוצה גדולה המגדירה את עצמה על בסיס קורבנות (במקרה זה מינית) ושימוש בכללי השיח של הרשתות הווירטואליות – מזמין אימוץ גילויים של תרבות הקורבנות כפי שקמפבל ומנינג מתארים, על כל הסכנות הגלומות בכך, ובהן אימוץ תרבות הדרת-כבוד הפוגעת בכבוד הסגולי ובכבוד המחיה. סכנות אלה מחייבות הגברת המודעות ובחינה מושכלת כדי שהשיח הפמיניסטי לא יגלוש לפגיעה בכבוד אדם וחופה, ובתוך כך – בעצמו.

לסיכום: הקבוצה שמיזם #MeToo נועד ליצור ולחזק היא קבוצה המוגדרת על בסיס קורבנותם של חבריה. המטרה היא להמיר את בושתם של הקורבנות בתחושת ערך/כבוד וכוח. המסגרת היא שיח חסר גבולות, המאופיין בבוטות, בחד-צדדיות, במידיות ובגלישה בלתי נשלטת לביוש והתלהמות. הקשר זה עלול לעודד בין השאר גם רגישות גבוהה לכל גילוי של מיקרואגרסיה קלה ככל שתהיה, אישומים לא מבוססים, השתקה של קולות לא אהודים והתעלמות מזכויות (ערכיות, לאו דווקא בהקשרן המשפטי) לחזקת חפות, להליך הוגן, למידתיות, לפרטיות ולהתיישנות. כאשר מי שנטען נגדם שפגעו מינית מוצגים כחזקים ו"הגמוניים". הם מעוררים סלידה ומגבירים את האהדה למי שמציגים את עצמם כקורבנותיהם. מי שמציגים עצמם כקורבנות של פגיעה מינית זוכים לא רק לאהדה ולעידוד לגיטימיים אלא גם להעדפה ולאמון רב מזה שזוכים להם מי שנטען נגדם שפגעו. כל ניסיון לטעון שיש מקרים שבהם אולי גם על מי שמציג את עצמו כקורבן מוטלת אחריות כלשהי (למשל ליזום הליך מסודר לקביעת העובדות אם ברצונו לעשות פומבי לטענתו) מוקע כ"האשמת הקורבן", שהיא אסורה לחלוטין. את כל התכונות הללו מציגים קמפבל ומנינג

כחלק מתרבות הקורבנות. הן עלולות ליצור תרבות הדרת-כבוד ופגיעה בזכויות אדם וחווה, כמפורט למעלה.

כדי להמחיש כיצד שיח התקשורת הווירטואלית עלול להוביל את הפמיניזם למחוזות מסוכנים אבחן דוגמה אחת: השימוש בסיסמה "מאמינות למתלוננות"⁶². זוהי אחת הסיסמאות המובהקות ביותר של הפמיניזם המתפתח בישראל בשלהי מיום #MeToo. במקור נועדה העמדה המגולמת בה להתריס נגד עמדת החברה הפטריארכלית והמערכת המשפטית שלה, שחזקה שמתלוננת על פגיעה מינית בהכרח משקרת, ולכן יש לבחון אותה בשבע עיניים.

לאורך כל ההיסטוריה נתפסו נשים שדיווחו על פגיעות מיניות כשקרניות ומניפולטיביות. המשפט האנגלו-אמריקאי הניח כי אישה המתלוננת על אונס משקרת והזהיר את המושבעים שיביאו זאת בחשבון.⁶³ מקור האזהרה הוא בכך שבעבר הרחוק נשים התגוננו מפני אישומים בניאוף בטענה שנאנסו על ידי הגברים שעמם נתפסו מקיימות יחסי מין. לאישה שהאשמה בניאוף והייתה צפויה לגזר דין מוות היה אינטרס מובהק לשקר ולטעון שהאיש שעיו נתפסה אנס אותה. המשפט היה מודע לכך והזהיר את המושבעים שיביאו זאת בחשבון. כך התקבע החשד שכל מתלוננת על אונס משקרת, והפך לאכסיומא תרבותית גם כשנשים כבר לא הואשמו בניאוף, לא נשקף להן עונש מוות, ולא היה להן אינטרס להאשים גבר באונס.

בתוך הקשר חברתי תרבותי משפטי זה, הבעת אומון במתלוננות על פגיעות מיניות היתה מחאה פמיניסטית חשובה נגד השתקתן. משמעות הססמא הייתה לבטל את הסטיגמה השלילית שיוחסה לתלוננות על פגיעות מיניות ולנשים שהשמיעו אותן. האומון במתלוננות הביע עמדה פוליטית, כללית, מעמדית, שיש להאמין לנשים בדיוק באותה מידה שמאמינים לגברים, ולנשים המתלוננות על פגיעות מיניות – בדיוק באותה מידה שמאמינים לכל מתלוננת ומתלונן על כל פגיעה מכל סוג. משמעות הססמא מעולם לא הייתה שכל אישה המתלוננת על פגיעה מינית, או טוענת לפגיעה כזו, בהכרח דוברת תמיד אמת, ואין צורך בבדיקת גרסת הנילון או זה שכלפיו הועלתה הטענה. האומון במתלוננות לא התייחס ספציפית למקרה מסוים, במובן של השתקת הצד השני וייתור הליך בדיקת הראיות.

במקורה אפוא, נועדה הבעת האומון במתלוננות לבטל את מה שהיה מובן מאליה (שמתלוננת משקרת ונילון דובר אמת) ולהגיע למצב מכבד ושוויוני שבו התלונה ושלייתה יישקלו כשתי עדויות בעלות משקל התחלתי שווה. במהלך עשרות שנות פעילות פמיניסטית הושגה מטרה זו במידה רבה. המשפט האנגלו-אמריקאי כבר אינו מזהיר את המושבעים שלא יאמינו למתלוננות על אונס, והציבור הרחב הסכין עם העובדה שנשים רבות נופלות קורבן לפגיעות מיניות גם בידי גברים "מכובדים" ו"מהוגנים", ואפילו בידי אבות, בני זוג

62 המילה "מתלוננות" אינה משמשת כאן לציון נשים שהגישו תלונות על פי כללים משפטיים או משמעתיים אלא לציון נשים הטוענות בפורום כלשהו שחוו פגיעה מינית. בלבול מושגי זה הוא בעייתי, שכן הוא שומט את הקרקע מתחת להבחנה בין מי שדורשות בירור מוסמך לבין מי שמסתפקות בהעלאת טענות באופן שלא ניתן לבדוק אותן.

63 להצגה מפורטת של דברים אלה ראו קמיר "יש סקס אחר – הביאווה לכאן: עבירת האינוס בין הדרת-כבוד (honor), שוויון וכבודו הסגולי של האדם (dignity), והצעה לחקיקה חדשה ברוח ערך כבוד האדם" **משפט וממשל** ז' 669, 683–679, 734–729 (2004).

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

ואנשי דת. במציאות החדשה, שעוצבה במידה רבה בזכות המאבק הפמיניסטי, תפקיד הססמא "מאמינות למתלוננות" להמשיך לחזק מתלוננות, להבטיח להן שלא חושדים בהן, מלכתחילה, באופן גורף, באי-אמירת אמת, ולוודא שתלונותיהן תזכנה ליחס הולם ותישקלנה בכובד ראש בהליכי בירור הוגנים. מטרתה להמשיך במאבק שאומנם הניב פירות, אך הוא עדיין רחוק מהשגת יחס מכבד מלא ושלם למתלוננות על פגיעות מיניות.

בשיח הפמיניסטי המתפתח בתקשורת הווירטואלית בצל מיזם #MeToo הססמא הפמיניסטית הוותיקה "מאמינות למתלוננות" התפרשה אצל חלק מן המשתתפות והמשתתפים בשיח באופן מילולי.⁶⁴ משמעותה הפכה להיות שמי שטוענות שחוו פגיעה מינית (גם אם לא הגישו תלונה אלא פרסמו את טענתן ברשת וירטואלית) לעולם אינן משקרות, ולכן מי שהואשמו כך ומכחישים את המיוחס להם תמיד בהכרח משקרים. עמדה זו מעדיפה טענות של נשים על פני אלה של גברים, שוללת את חזקת חפותו של מי שמייחסים לו פגיעה מינית, את זכותו לשם טוב ולהליך הוגן, את הצורך להשתית ממצאים על ראיות ואת האפשרות שטענה או תלונה לא תוכח, ולכן מי שנטען נגדו שפגע מינית לא יימצא אשם.

גישה זו מצדיקה הסקת מסקנות בלי לתת לנילון הזדמנות להשמיע את גרסתו ודרישה לענישה ללא עריכת הליך הוגן (גם אם הענישה איננה פלילית אלא "רק" חברתית). היא מושמעת מפי נשים שמעידות על עצמן שהן מסרבות להקשיב לנילונים, שאינן נרתעות מלבייש אותם בפומבי ודורשות שייענשו (למשל בפיטורין) על סמך עצם קיומה של טענה נגדם, אף אם זו לא התבררה. היא מבטלת את ההבחנה בין "מתלוננות" שפנו לבירור טענותיהן לגופים המוסמכים לנהל הליכי בירור וקביעת עובדות לבין מי שמעלות טענות שלא ניתן לבדוק אותן ולרדת לחקרן, ולעיתים עושות זאת אנונימית, בלא שניתן לדעת מי עומדת מאחורי הטענה. הגישה שכינית מילולית מוציאה את הססמא מהקשרה הפמיניסטית המקורי. בקרב חלק מן המשתתפות בשיח ברשתות הווירטואליות גישה זו הפכה לאכסיומית ומחייבת ללא עוררין. ניסיון לערער עליה מוביל מייד לגינוי, להוקעה ולנידוי.

קל לראות שהתפתחות זו הופכת את הססמא הפמיניסטית לחלק מתרבות הדרת-כבוד⁶⁵ ומובילה לפגיעה בזכויות אדם וחוה הנגזרות מן הכבוד הסגולי וכבוד המחיה.

זאת ועוד, יש בשיח הפמיניסטי הווירטואלי מי שמפרשות גישה זו כך שאם אישה טוענת שנפגעה מינית, אזי טענתה היא הקול היחיד שיש להקשיב לו ולקבלו, ולכן יש להעניש את מי שהיא טוענת שגרה לפגיעה המינית שהיא חוותה (גם אם הענישה אינה עוברת בבית המשפט אלא "מסתכמת" בביוש פומבי, בפיטורין או בנידוי). על פי פרשנות זו, אין לבחון אם המעשה שממנו נפגעה האישה אכן נתפס כבעייתי או חמור על פי נורמות ערכיות המושתתות על הכבוד הסגולי ועל כבוד המחיה או על פי החוק: מעמדה כמי

64 זוהי עמדה נפוצה מאוד בחלקים של השיח הפמיניסטי הווירטואלי. ראו למשל דבריה של ח"כ יחימוביץ' המובאים בהמשך.

65 למשל, העדפה גורפת של עדויות של נשים על פני אלה של גברים יוצרת מעמדות חברתיים שמי שמשתייכת לאחד נהנית מאמינות מעצם שייכותה המעמדית, ומי שמשוין לאחר סובל מדה-לגיטימציה. ביוש הוא אמצעי תגובה לגיטימי שמעלה את קרנה של המביישת ומשפיל את המבויש.

שטוענת שהיא קורבן נותן לה עליונות מוחלטת וזכות בלעדית לקבוע שאכן הייתה פגיעה אסורה, שהיא חמורה, ושהפוגע צריך להיענש. עמדה זו גורסת שיש לאמץ את גישתה הסובייקטיבית של מי שטוענת שהיא נפגעה מינית על פני כל עמדה נורמטיבית אובייקטיבית. היא השוללת את עקרון המידתיות ואת הכלל הערכי, החברתי, שיש להתריע לפני שעונשין. היא מצדיקה דרישה לפיטורין, להדחה, להרחקה ולסילוק של אדם מעצם כך שנטען נגדו שהוא פגע מינית, אפילו אם הפגיעה הנטענת לא רק שלא הוכחה אלא גם אינה מוכרת במסגרת ערכית נורמטיבית כפגיעה או כפגיעה חמורה. זוהי האדרת הקורבנות על חשבון השקפת עולם ערכית ועל חשבון זכויות אדם וחיה.

מכתם נוסף שהפך לסממא נפוצה בשיח מיזם #MeToo הוא האמירה המיוחסת ללדימיר לנין: "כשחוטבים עצים – ניתזים שבבים". מרבים להשתמש בביטוי כדי להביע את העמדה שכשמנהלים מאבק חברתי צודק – אין מנוס מפגיעה בחפים מפשע, ואין לתת לדבר לעצור את המהלך הצודק. לפי גישה זו, גם אם יש מקרה שבו טענה לא מבוססת הביאה לפגיעה באדם חף מפשע – אין להצטער על כך יתר על המידה, כי התמונה הגדולה חשובה מפרטיה. הטוענת לפגיעה מינית שייכת לקבוצת קורבנות, הנטען שייך לקבוצה הגמונית, ולכן אין להצטער על מר גורלו גם אם נפגע על לא עוול בכפו.

דומני שאין צורך לפרט מדוע גישה זו מנוגדת באופן יסודי לתפיסת כבוד אדם וחיה וזכויותיהם. היא מעדיפה את הקבוצה על פני הפרט ומפקירה פרטים שנפלו קורבן לתלונות שווא או לתלונות שלא בוססו בראיות מפני שאינם שייכים לקבוצה הנכונה. אזכיר שלנין טבע מטבע לשון זה כדי להצדיק עריצות איומה של חיסול שיטתי של כל מי שנחשד בהשתייכות למעמד הבורגני שסומן על ידיו כאויב בוגדני ומסוכן של מעמד הפועלים. כל מי שנטען נגדו (באמצעות הלשנה אנונימית או הפצת רכילות) שאינו תומך במהפכה הבולשביקית, או שהוא מפגין סממן בורגני כלשהו, נשלח לגולאג, שהיה מחנה עבודה לתיקון מתנגדים פוליטיים של המשטר. אוכלוסיית מחנות העבודה והעינויים הללו הגיעה, ככל הנראה, לשני מיליון איש, שרבים מהם קיפחו את חייהם בתנאים הלא אנושיים. לשם הדגמת התבטאויות פמיניסטיות המגלמות את כל הדברים הללו ורווחות ברשתות הווירטואליות אביא שני טקסטים רהוטים במיוחד.

הדוגמא הראשונה היא פוסט מיום 10.11.2017 של אורלי בר-לב. הפוסט זועם על שאלות המכוונות לנשים שמעלות טענות על פגיעות מיניות וקובע את זכותן המוחלטת לעשות בסיפוריהן ככל העולה על רוחן בלי לתת דין וחשבון לאישה או לאיש ובלי להתחשב בשום נורמות ערכיות או זכויות של הצד השני:

מקבץ שאלות שחוזרות על עצמן בתגובה לנשים הרבות שמספרות את הסיפור שלהן:

MeToo#

למה את מתעוררת לספר אחרי שלוש-עשר-עשרים שנה ???

כי ככה בא לי.

למה את עושה מזה עניין ?

כי ככה בא לי.

למה את לא עושה מזה עניין ?

כי ככה בא לי.

למה את חושפת את שמו?

כי ככה בא לי.

למה את לא חושפת את שמו?

כי ככה בא לי.

למה את לא מתלוננת?

למה את כן מתלוננת?

למה את כותבת/או לא/או משהו בפייסבוק?

כי כ-כ-ה בא לי.

למה את לא עושה בדיוק מה שאנחנו מצפים ממך לעשות?

כי - כ כ ה - בא - לי

קפיש?

אחיות, יודעות מה זה פמיניזם במובן הכי בסיסי ועמוק שלו?

פמיניזם זה לעשות מה שבא לנו.

בכל מה שקשור אלינו – לעשות בדיוק מה שבא לנו.

ככה פשוט.

בדיוק כפי שלתוקף במקרה שלי היה בא לעלות עליי ולנסות ולכפות עליי

מין, בדיוק כפי שלאחר היה בא לדחוף את לשונו לפיה של אישה אחרת,

בדיוק כפי שלהוא היה בא ללטף את ישבנה של שותפתו לעבודה, בדיוק כפי

שלרביעי היה בא לזרוק הערה מבזה לבחורה צעירה, בדיוק כפי שלהם בא –

ככה לנו בא.

איך שלנו בא.

בכל מה שקשור אלינו, לא שואלות אתכם.

לא שואלות אף אחד.

ככה בא לנו.

הגיונו של הפוסט הוא זה: גברים פוגעים בנשים מינית בלי להתחשב באיש זולת עצמם, והתגובה ההולמת של חברות קבוצת הקורבנות היא לנקוט בדיוק אותה דרך ולהגיב לפגיעות המיניות בכל דרך שהן מוצאות לנכון בלי להתחשב באיש זולת עצמן. בהשתייכן לקבוצת קורבנות של פגיעות מיניות הן זכאיות להגיב ככל העולה על רוחן, ללא סייגים או כללים.

פוסט זה קובע שפמיניזם הוא תמונת מראה של פטריארכייה: האחת היא תרבות הדרת-כבוד המעדיפה גברים על פני נשים, מבנה רק אותם כסובייקטים המתמודדים על עוצמה ומעמד, ומעניקה להם את כל היתרונות, והשנייה היא תרבות הדרת-כבוד המעדיפה נשים על פני גברים, מבנה רק אותן כסובייקטים המתמודדים על עוצמה ומעמד, ומעניקה את כל היתרונות להן. כשם שבפטריארכייה גברים, שהם ההגמונים, מתעלמים מזכויות של נשים – נשים שנוטלות לעצמן את ההגמוניה זכאיות להתעלם מזכויותיהם של גברים.

בדוגמא השנייה, כותבת המזדהה כרונה אורבנו מזרחי פרסמה ביום 4.5.2019 תגובה לפוסט של גבר המתאר באריכות כיצד נרדף וסבל התנכלויות וביוש פומבי מתמשך בשל דברים שאמרו עליו נשים שטענו שנפגעו ממנו מינית. לדבריו, עדויות הנשים אינן מתארות

התנהגויות שיכולות להיחשב פגיעות מיניות על פי החוק או הנורמה הציבורית, ולא הייתה שום הצדקה להכפישו ולפגוע בו. אורבנו מזרחי עונה לו כך:

קראתי את הפוסט וגם את התגובות. [...] אני כפמיניסטית תמיד מאמינה לנפגעות. [...] אני לא חושבת שתמיד להאמין לנפגעות זה עמדה פסולה או רדיקאלית. לאורך כל ההיסטוריה תמיד האמינו לגברים באופן אוטומטי ונשים נחשבו משוגעות והיסטריות. אז אני בתור אישה החלטתי שאני תמיד מאמינה לנשים. אני בספק שיש נשים שמשתמשות בהטרדה מינית ואונס לצרכים פוליטיים. ובכל מקרה אני חייבת להגיד שיש בדברים האלה הרבה צד סובייקטיבי. [...] בכל מקרה אל לנו להפוך את המקרה הזה למקרה שבו אתה עסוק בעצמך. כי הדבר הזה הרבה יותר גדול ממך. ובסוף מה שחשוב זה לשנות את איך שגברים מתנהגים לנשים בישראל. כמות הפגיעות ועוצמת הפגיעות המיניות זה מה שחשוב. אני גם לא מאמינה שיש פה חשיבות לניקוי השם. אולי זה נראה לך הדבר הכי חשוב עכשיו אבל בחברה חולה שגברים ונשים הפכו להיות אויבים הפוקוס שלנו צריך להיות על השלמה בין המינים. ולנסות לנקות שם של בחור כזה או אחר לא יעזור. כי יש פה משהו הרבה יותר גדול ועמוק שיש לנו לטפל בו באומץ.

[...]

לא הכל בעולם חוקים ומשפטים והוכחות. בתור מי שעברה כאלה חוויות שרק שנים אחרי את מעיזה להגיד לעצמך מה באמת מבחינתך עברת באותו רגע/לילה אני יכולה להגיד לך שגם בקשרים של אהבה ומיניות גבר יכול לאנוס מישהי בלי שהוא שם לב. [...]

אתה לא באמת יודע אם פגעת במישהי מינית כי אין לנו בחברה את הרגישות הנדרשת לזה. ויכול להיות מאוד שאתה בטוח במאה אחוז שלא פגעת מינית באף אחת אבל יש מישהי ששכבה איתך מלא פעמים ובאחת הפעמים האלה היא לא רצתה לשכב איתך ובכל זאת שכבה איתך. היא לא התנגדה, היא לא מחתה, אתה לא שמת לב שהיא לא בעניין. זה נגמר והיא הלכה הביתה. מבחינתה זאת הייתה פגיעה מינית [...]

הכי קל לי היה להמשיך לשנוא גברים כמוך. אני מנסה לתת לך חלון לצד השני. לפתוח לך דלת לאיך נשים רואות את זה.⁶⁶

אורבנו מזרחי קובעת שגבר יכול לאנוס אישה גם אם אינו מודע לאי־הסכמתה למגע המיני כי היא אינה מביעה זאת בבירור. כטענת הגנה בפני אישום באונס היא אינה מסתפקת בהסכמת האישה אלא דורשת רצון אקטיבי ואף השתוקקות שלה למעשה המיני. אורבנו מזרחי יודעת שהנורמות הנוהגות והחוק קובעים קריטריונים אחרים, אך מצהירה שהחוק,

66 פרסום בעמוד הפייסבוק של אורבנו מזרחי, מיום 4.5.2019 <http://bit.ly/2H0ZKxg>.

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

הנורמות והקריטריונים האובייקטיביים שלהם אינם חשובים בעיניה, וכי קנה המידה הבלעדי הוא סובייקטיבי: תחושתה של האישה שמגדירה את עצמה נפגעת תקיפה מינית. גם "הוכחות", כלומר בירור עובדתי וקביעת עובדות, אינן חשובות בעיניה. במקום כל אלה אורבנו מזרחי מאמינה ללא סייג לנשים ולא לגברים, כי בעולם הפטריארכלי האמינו לגברים ולא לנשים. אף שלדעתה גברים אינם מחונכים לחוש רגישויות של נשים, היא רואה בהם אחראים למה שנשים מגדירות פגיעות מיניות על סמך תחושות סובייקטיביות לחלוטין שהן אינן בהכרח מחצינות. היא אינה מכירה בזכותם לשם טוב כשם שאינה מכירה בחזקת החפות או בזכות להליך הוגן. זכויות אלה, הנגזרות מן הכבוד הסגולי ומכבוד המחיה, חשובות בעיניה פחות משינוי מעמדה של קבוצת הנשים בחברה. את המכלול הזה היא תופסת כפמיניזם. בשלהי תקופת #MeToo רונה אורבנו מזרחי אינה לבד, והשקפת עולמה הפמיניסטית, על דפוסי הדרת הכבוד ושליטת זכויות אדם וחווה, חלחלה מפוסטים בפייסבוק לעולם הממשי.

זליגת שיח הקורבנות והתקשורת הווירטואלית של מיזם #MeToo אל העולם הממשי, הציבורי והמשפטי

ביולי שנת 2018, במהלך סיור של חברי כנסת ביישובי עוטף עזה, חבר הכנסת דאז איתן ברושי "ישב על כסא לצד חברי מפלגתו, באירוע בקיבוץ בארי. נחמיאס ורביץ נעמדה סמוך אליו, והוא התרגז משום שהסתירה לו את שדה הראייה. ברושי הניף את ידיו לעברה, אחז בישבנה והזיז אותה".⁶⁷ נחמיאס ורביץ העידה שהיא חשה שברושי נגע בה "באופן בלתי ראוי, מקטין ופוגעני לעיני קהל רב"⁶⁸ וביקשה שיתנצל. הוא סירב ועשה כן רק לדרישת יו"ר המפלגה דאז, אבי גבאי. למחרת האירוע, בשש בבוקר, צייצה חברה הכנסת דאז שלי יחימוביץ' בחשבון הטוויטר שלה: "למעשה המבחיל שברושי עשה לה [איילת ורביץ נחמיאס] קוראים מעשה מגונה. חמור מכך, רבים ראו, שתקו, ואף העיזו לתהות 'למה לא הורדת לו סטירה' (תורידו אתם, נבלות). כעת מבקרים אותה כי קיבלה את התנצלותו. קלסיקה של האשמת הקורבן. ברושי, אני מתנצרת ממך ומדומיך. עבר זמנכם. איתך איילת".⁶⁹

לא חלף שבוע, וטענה אנונימית על התנהגות מינית תוקפנית של ברושי במעלית חמש־עשרה שנים קודם לכן הביאה לקריאה רחבה להתפטרותו מן הכנסת. יו"ר המפלגה אבי גבאי השעה אותו מפעילות מפלגתו, וברושי הודיע שיתבע אותו בגין לשון הרע, על שכינה אותו עברייני מין וסירב לחזור בו מכינוי זה.⁷⁰ במשך כמה ימים עסקו כל תוכניות

67 יהונתן לויס "ח"כ נחמיאס ורביץ: ח"כ ברושי נגע בי באופן לא ראוי, כשביקשתי שיתנצל – הסתובב" **הארץ** <http://bit.ly/2YWwWAa> (18.7.2018).

68 שם.

69 שם.

70 אבי גבאי צייץ בטוויטר: "שוחחתי הערב עם ח"כ ברושי, והודעתי לו על השעייתו לאלתר מפעילות במפלגה, ודרשתי ממנו לקבל אחריות על מעשיו המבישים ולפרוש מן הכנסת. אין לעברייני מין מקום ברחוב או בכנסת". ראו נועה שפיגל "ברושי לגבאי: ההשעיה נעשתה בחוסר סמכות, תתנצל או שאתבע אותך" **הארץ** <http://bit.ly/33rzWDT> (30.7.2018). כן ראו חיים לויסון "ברושי הגיש תביעת דיבה בסך 300,000 שקל נגד גבאי בעקבות הכינוי עברייני מין" **הארץ** <http://bit.ly/2MduSO2> (4.12.2018).

הראיונות ברדיו ובטלוויזיה בגינויו של ברושי. כעבור כשלושה שבועות נוספים פרסמה יחימוביץ' שהגיעה לידיה ידיעה על הטרדה מינית נוספת, קשה וממושכת, שברושי ביצע עשרות שנים קודם לכן, בתקופת שירותו הצבאי. בפוסט בפייסבוק כתבה יחימוביץ' בין השאר את הדברים האלה:

פרשה נוספת של הטרדה מינית ומעשים מגונים שעשה ח"כ איתן ברושי מהמפלגה שלי. [...] ברושי היה המג"ד של החיילת מ' כשהטריד אותה מינית על בסיס קבוע ומירר את חייה. [...] היום אביא את סיפורה של מ', אחרי שבדקתי אותו ביסודיות רבה.

ובחזרה לפניות הנוספות שהיו אלי. [...] עם השתיים הראשונות שוחחתי ארוכות, שתייהן נשים נבונות, שקולות, אחראיות ואמינות, שאין להן ולו שמץ של אינטרס זר. רק רצון עז לתיקון. מ' הציעה שבשלב זה אספר את סיפורה בהשמטת פרטים מזהים. כך עשיתי, אם כי כל פרטי הפרטים שמורים אצלי. כמו כן הורדתי גם תאורים פלסטיים מדי. אין בזה צורך.

חשוב לי להדגיש: אני מאמינה להן גם בלי כל הבדיקות שעשיתי, אבל לטובת העניין מרגישה תמיד צורך להיות מגובה במאה אחוזים.

הכל יחד, כולל מה שכבר פורסם (ועוד יפורסם, בכפוף כמובן להסכמתן, לרצונן ולבחירתן של הנפגעות), מעיד על דפוס רצדיביסטי (חזרתי) של התנהגות, שגם אם במישור הפלילי חלה על חלק ממנה התיישנות – הרי שהיא הופכת את המשך השהיה של ברושי במערכת הפוליטית לבלתי נסבל ולבלתי קביל.⁷¹

יחימוביץ' לקחה על עצמה לבטא את מה שהיא, לדעתה, העמדה הפמיניסטית הראויה. היא זכתה בתמיכתן הלא מסויגת של חברות הכנסת האחרות של סיעתה ושל סיעת מרצ, כמו גם בתמיכה אדירה בתקשורת הווירטואלית והממוסדת כאחד.

ואולם, על פני הדברים, אירוע נגיעתו של ברושי בחברת הכנסת נחמיאס ורביץ, שעובדותיו תוארו בפי כמה עדים, אינו מכיל יסודות של גירוי מיני, סיפוק מיני או ביזוי מיני, ולכן אינו בא בגדר ההגדרה המשפטית של מעשה מגונה או של הטרדה מינית. אפשר לראות בו התנהגות לא הולמת ובוודאי לא פרלמנטרית; אפשר לגנותו כלא מכבד, גם רוח ולא תרבותי, אך לא נכון להגדירו מעשה מגונה או הטרדה מינית.⁷² אין כל סיבה עניינית

71 פרסום בעמוד הפייסבוק של שלי יחימוביץ', מיום 12.8.18 <http://bit.ly/2ZU6jsx>. כן ראו יהונתן ליס "שלי יחימוביץ' פרסמה בחשבון הפייסבוק שלה: ברושי תקף מינית חיילת כשהיה מג"ד" **הארץ** <http://bit.ly/33q4QMW> (12.8.2018).

72 יש מי שטוענות כנגד שזו גישה משפטנית, וכי מחוץ לשיח המשפטי אין מניעה לכנות התנהגות "הטרדה מינית" או "מעשה מגונה" גם אם השיח המשפטי אינו מגדירה ככזו. ואולם כינוי של התנהגות בשם שהשיח המשפטי מייחס לו משמעות וחומרה מטיל סטיגמה על מי שנטען שביצע את ההתנהגות. לכאורה, בשיח הציבורי אפשר לכנות התנהגות "אונס", "שוחד", "רצח" גם כשהיא אינה נופלת בגדר ההגדרה המשפטית התואמת מושגים אלה. אבל שימוש במושגים אלה מייצר את הרושם שמדובר

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

להתייחס אליו כאל פגיעה מינית. חברת הכנסת דאז נחמיאס ורבין חשה שהנגיעה בה הייתה "מקטינה ופוגענית"; היא לא טענה שחשה, אפילו סובייקטיבית, פגיעה מינית.⁷³ מבחינת חומרה, הזוהה של נחמיאס ורבין באמצעות אחיזה בישובה היא התנהגות שחומרתה מינורית ביחס להתנהגויות פוגעניות. הדרישה להתנצלות על התנהגות כזו היא סבירה. הדרישה להתפטרות מן הכנסת היא לא מידתית במידה קיצונית. האישום ב"מעשה מגונה חמור" הוא מופרך.

הטענות האחרות על פגיעות מיניות של חבר הכנסת ברושי הוצגו לציבור כמי שהושמעו מפי טוענות אנונימיות. הן מתייחסות לאירועים שהתרחשו לכאורה לפני עשרות שנים. הן לא נבדקו, לא נחקרו, לא אומתו. ברושי לא התבקש להגיב לפרטיות (הוא הכחיש אותן באופן גורף), והטענות אותן לא נחקרו חקירה נגדית. לא נבדק אם היו לטענות הללו ולמי שלכאורה תמכו בגרסאותיהן מניעים זרים כלשהם. אך כל אלה לא מנעו מחברת כנסת, יחימוביץ', לקבוע החלטית, ללא כל סיוג, אגב ניצול מעמדה הציבורי הבכיר, שברושי ביצע מעשה מגונה בנחמיאס ורבין, ושהוא פגע מינית גם בנשים האחרות שלטענתה פנו אליה. היא הבהירה והדגישה שהיא מאמינה לטענות גם ללא כל בדיקה וקבעה (בפוסט המובא למעלה), על סמך שיחות טלפון עימן, שהן נשים "נבונות, שקולות, אחראיות ואמינות, שאין להן ולו שמץ של אינטרס זר". על סמך שמיעה טלפונית של צד אחד בלבד, ללא חקירה, היא קבעה שברושי הוא תוקף מיני סדרתי וחרצה שמקומו לא יכירנו בכנסת.

כאשר ברושי הגיש תביעת דיבה נגד גבאי, שכינה אותו עברייני מין, רבים כינו את התביעה הפחדה, בריונות ו"תביעת השתקה", כלומר התייחסו אליה כאל תביעה לא לגיטימית.⁷⁴ היא לא נתפסה כתביעה שנועדה לטהר את שמו של המוכפש אלא להשתיק את האמת ולהרתיע נשים מחשיפת פגיעות מיניות. למרבה המזל, בית המשפט לא נגרר אחרי אווירה ציבורית זו. בדיון מקדמי קבע שופט בית משפט השלום בתל אביב, אביב ברקאי, שאין לקרוא לאדם "עברייני מין" אם לא הורשע על פי חוק.⁷⁵ בסופו של דבר הסתיימה התביעה בפשרה, שבה התנצל אבי גבאי בפומבי ושילם לברושי פיצוי של 40,000 ש"ח והוצאות משפט.⁷⁶

עמדתה החד-צדדית של יחימוביץ' ממחישה את הסכנה הגלומה בשיח הפמיניסטי המושפע מן השיח של התקשורת הווירטואלית ואת כל הקשיים המאפיינים את תרבות הקורבנות. יחימוביץ' אינה מהססת לבייש את ברושי בפומבי ולכנות אותו תוקפן מיני

בהתנהגות שכן נופלת בגדר ההגדרה המשפטית הרלוונטית, ושהיא חמורה על פי אמות מידה משפטיות. לכן לא ראוי להשתמש במושגים המוגדרים בחוק הגדרה שונה מזו שבה הם מוגדרים. אין מניעה, כמובן, להתייחס להתנהגויות הללו בשמות אחרים.

73 אפשר לשמוע בדבריה טענה לפגיעה מגדרית: הקטנה שלה משום היותה אישה. אולם אפילו חשה נחמיאס ורבין כך סובייקטיבית, רחוקה הדרך מקביעה נורמטיבית שזה היה אופי הנגיעה.

74 יונתן ליס וחיים לוינסון "גבאי בתגובה לאיום תביעת הדיבה של ברושי: ניסיונות הפחדה לא ישפיעו" **הארץ** <http://bit.ly/2YGg15y> (30.7.2018).

75 רויטל חובל "ביהמ"ש מתח ביקורת על דבריו של גבאי נגד איתן ברושי, 'עלולים להיות בעייתיים'" **הארץ** <http://bit.ly/2yVgQIo> (27.12.2018).

76 גלעד מורג "פשרה בתביעת הדיבה של ברושי – גבאי התנצל ויפצה" **Ynet** (10.6.2019) <http://bit.ly/2YXsvFe>.

סדרתי. את מי שהיא מגדירה כנפגעותיו היא מאדירה, משבחת ומייחסת להן אמינות בלתי מעורערת, מעצם שיוכן (העצמי) למעמד של "קורבנות". את הכחשותיו של ברושי היא מבטלת כלא אמינות, מכיוון שכבר קבעה שהוא שייך למעמד התוקפים המיניים. היא מתבססת על רכילות לא בדוקה ומייחסת את מלוא האחריות לצד האחד, הפוגע, כדי לייחס אפס אחריות לצד הנפגע. יחימוביץ', שהיתה בעת הנדונה חברת הרשות המחוקקת, מתעלמת לחלוטין מהגדרות החוק ואינה מהססת להגדיר את נגיעתו של ברושי בנחמיאס ורביץ "מעשה מגונה" אסור, אף שבמובהק אינה כזו. היא מתייחסת לנגיעה זו כאילו חומרתה משתווה לזו של פגיעה מינית חמורה, מתוך סירוב לדרג פגיעות על פי מדרג חומרה. היא מתכחשת לחלוטין לזכויותיו של ברושי לשם טוב, לחזקת חפות (לא רק במישור המשפטי אלא גם בשיח הציבורי), להליך הוגן ולהשארת העבר מאחור (התיישנות). השיח הציבורי סביב סערת ברושי, שהתרחשה בימי השיא של מיזם #MeToo, היה חד-צדדי: גינויו של חבר הכנסת "עברייני המין" היה גורף. קרולינה לנדסמן השמיעה את אחד הקולות הבודדים שהצביעו על הפגיעה הקשה בזכויות היסוד של ברושי. בהתייחסה להחלטתו של גבאי להשעות את חבר הכנסת על סמך תלונה אנונימית שלא נבדקה כתבה לנדסמן: "כמו במקרים רבים של תלונות על הטרדה או תקיפה מינית, כך גם במקרה של המתלוננת האנונימית על ברושי, לא ברור מאליו שהמלים מתארות תקיפה, גם אם האישה חשה מותקפת. גבאי ודאי אינו מוסמך לקבוע מה היה על פי העדות האנונימית של המתלוננת, אפילו אם הוא מאמין לה. גם אני איני מוסמכת לקבוע מה התיאור הנכון, אפילו אם אני מאמינה לה. זה בדיוק תפקידם של שופטים".⁷⁷ היא זכתה בקיתונות של רותחין ממגיבות שהזדהו כפמיניסטיות ובמאמר תגובה ארסי של צפי סער, שכותרתו "למה יש נשים ששמות זין על נפגעות תקיפה מינית".⁷⁸

באותה עת, במהלך שנת 2018, עסקה גם מפלגת מרצ בשני אירועים שנסבו על האשמות מיניות. באירוע האחד נשלחה ליו"ר המפלגה דאז, תמר זנדברג, הודעה שמי מאנשי המפלגה ביצע בטווען מה שזה הגדיר פגיעה מינית. האירוע, שהתרחש שנים רבות קודם לתלונה, הכיל מפגש מיני בהסכמה בין שני גברים צעירים, שהחל בבילוי משותף והסתיים במה שהטוען מגדיר אקט מיני (ללא חדירה לגוף), שהוא אומנם הסכים לו, אך סלד ממנו וחש כלפיו גועל ודחייה. הנטען טען שלא ידע שהאקט המיני עורר בטווען דחייה, מכיוון שזה לא נתן כל ביטוי לתחושה כזו. הטוען סירב להגיש תלונה במשטרה או בכל פורום אחר, ועם זאת דרש מיו"ר המפלגה להביא לסילוקו של חבר המפלגה ולמנוע התמודדותו בבחירות שעמדו להיערך.⁷⁹

מי שהיתה יו"ר המפלגה, שהצהירה כי היא "מאמינה למתלוננות", הסתפקה בטענה כדי לדרוש מפורום של המפלגה לסלק את חבר המפלגה ולמנוע את התמודדותו בבחירות

77 קרולינה לנדסמן "גבאי חלש מול נשים, אסור היה לו להשעות את ברושי" **הארץ** (31.7.2018) <http://bit.ly/2P1ipzs>

78 צפי סער "למה יש נשים ששמות זין על נפגעות תקיפה מינית" **הארץ** (31.7.2018) <http://bit.ly/2OPGMjf>

79 הדברים האמורים כאן מבוססים על היכרות אישית של הכותבת עם המקרים המתוארים. הם אינם מתועדים בשום מקום.

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

הקרובות. כל זאת ללא כל הליך, ללא בדיקת טענות הטוען, ובלא שלמפלגה יש סמכות כלשהי לדון בטענה על אירוע שהתרחש בין שני אנשים פרטיים מחוץ להקשר מפלגתי שנים רבות קודם לכן. מוסדות המפלגה נקבעו בין דרישתה של יושבת הראש להדיח את חבר המפלגה לבין טענות משפטיות שהובאו לפניהם.⁸⁰ לבסוף פרש הנטען מן ההתמודדות כשנאמר לו שהוגשה נגדו תלונה נוספת שתפורסם בתקשורת עם שמו המלא אלא אם יפרוש.⁸¹

חודשים ספורים לאחר מכן טענה אותה יו"ר שהגיעו לאוזניה טענות נגד חבר מפלגה אחר. גם טענות אלה מתייחסות לאירועים שהתרחשו שנים קודם לכן, ללא כל קשר למפלגה, בהקשרים פרטיים, ועל פני הדברים נראה שברובן אין התנהגות מינית שהיא אסורה על פי הגדרות כל חוק. גם כאן טענה יו"ר המפלגה לשעבר שהטענות ביקשו ממנה להביא לסילוקו של חבר המפלגה, וגם כאן היא פעלה בכל הדרכים כדי להשעותו. בתוך כך היא התעלמה מגרסתו ומן העובדה שהוא תבע את הטענות בגין לשון הרע ואף הגיש נגדן תלונות במשטרה, ושההליכים המשפטיים הללו תלויים ועומדים. היא טענה שהיא מאמינה למתלוננות, שלא ייתכן שתועלה תלונה על הטרדה מינית נגד חבר מפלגה והמפלגה לא תטפל בה, בין שיש לה סמכות על פי חוק ובין שלא, ושהפגיעה ברגשות הטענות מצדיקה סילוק והרחקת הנטען ללא הפעלת שיקולים של מידתיות. כל חברי הכנסת של המפלגה באותה עת (אילן גילון, מיכל רוזין ועיסאוי פרג') הצטרפו לעמדת יו"ר המפלגה.

חבר המפלגה הנטען עתר לבית הדין של מרצ בטענה שיו"ר המפלגה, שמינתה "בודקת" מטעמה לטפל בטענות שהושמעו נגדו, פועלת ללא סמכות. כתב הטענות שהגישה היו"ר מכילים את כל הטיעונים שהוצגו בסעיפים הקודמים ואשר שוללים את חזקת החפות, את הזכות להליך הוגן, את המידתיות ואת כללי הסמכות המגדירים מי רשאי לטפל באיזו תלונה.⁸²

ביום 2 במאי 2019 פרסם בית הדין המשמעתי של מרצ את פסק דינו.⁸³ חמשת שופטי ההרכב קיבלו פה אחד את עמדת התובע וקבעו שהיו"ר פעלה ללא סמכות, ושעליה לחדול מיד. ארבעה מן השופטים קבעו ברוב דעות שהתנהלותה בפרשה הייתה "התנהגות לא הולמת". בית הדין הכריז שלא הגיעה אליו ולו תלונה אחת על התנהגות לא נאותה של התובע, ולכן היו"ר אינה רשאית לטעון כי היא מטפלת בארבע תלונות. בית הדין של מרצ עמד על שלטון החוק וזכויות האדם. תגובתן המיידית של היו"ר וח"כ דאז מיכל רוזין הייתה דחיית פסק הדין, בטענה כי הוא מחזיר את המאבק הפמיניסטי עשרות שנים לאחור. הן הבטיחו להמשיך בקידום המהפכה הפמיניסטית ולא לתת לבית הדין לעצור בעדן.⁸⁴

80 גילוי נאות: אני הופעתי בפני פורומים של המפלגה והבהרתי שדברי הטוען אינם מגלים עילה, ושהמפלגה חסרת מעמד או סמכות לבדוק את הדברים.

81 אני סבורה שאולטימטום זה הוא סחיטה באיומים. יודגש שלחבר המפלגה לא נאמר מי המתלונן, מה מהות התלונה או כל פרט אחר.

82 גילוי נאות: אני הגשתי לבית הדין של המפלגה חוות דעת שלפיה המפלגה חסרת מעמד או סמכות לבדוק את הדברים.

83 בית הדין המשמעתי של מפלגת מרצ 4/2019 **נמרוד ברנע נ' יו"ר המפלגה, ח"כ תמר זנדרברג**.

84 ביום חמישי, בתאריך 20 ביוני, שידרה תוכנית "המקור" תחקיר שעסק בפרשה זו (ראו "המקור: משפט שדה – און לייך", לעיל ה"ש 12). התגובות לתחקיר היו סוערות והביאו כמה פמיניסטיות שמזדהות עם

אירועים אלה, שזכו לתשומת לב ציבורית, מעידים כי השיח הפמיניסטי של מיזם #MeToo, המושפע מכללי ההתנהלות בתקשורת הווירטואלית ומתרבות הקורבנות, חלחל לעמדותיהן של חברות כנסת שמציגות אותו כמתקדם וחיובי. כפי שהוצג בסעיפים הקודמים, שיח פמיניסטי זה מכיל קווי דמיון לתרבות הקורבנות האמריקאית, ולכן מעורר חשש שכמוה יפגע בכבוד אדם וחווה וזכויותיהם, תוך כדי גילום דפוסים של תרבות הדרת-כבוד.

1. סיכום

פמיניזם הכבוד, שחלק מן הציבור הישראלי תופס אותו פשוט כ"פמיניזם", ושהחוק הישראלי למניעת הטרדה מינית מגלם ומבטא, משלב את הפמיניזם הרדיקלי עם השקפת עולם המקדשת את כבוד אדם וחווה על מכלול הזכויות הנגזרות של כל מתלוננת/ת וכל נילונ/ה. פמיניזם זה חושף את הדרת-הכבוד הפטריארכלית, שהמבנה החברתי הפטריארכלי יונק ממנה את חיותו הערכית. הוא ממיר את הדרת-הכבוד הפטריארכלית במחויבות לכבוד הסגולי ולכבוד המחיה ולכל זכויות האדם הנגזרות מהם. מחויבות זו צריכה להיות, על פי פמיניזם הכבוד, הבסיס הערכי של החברה שתהיה משוחררת מכבלי הפטריארכיה והדרת-הכבוד. נוסף על כך, המחויבות לזכויות האדם צריכה להנחות כל טיפול בכל תלונה על הטרדה מינית, גם בהווה.

בסוף העשור השני של המאה העשרים ואחת, יש בין המשתתפות בשיח הפמיניסטי בתקשורת הווירטואלית מי שמוותרות על המחויבות לכבוד אדם וחווה. יתרה מזאת, בלי משים, למען היעילות והניצחון, הן מאמצות את הגיונה של תרבות הדרת-כבוד (בעיקר בשימוש בביוש ובהעדפה גורפת של קבוצת הנשים על פני קבוצת הגברים), ולכן מחזקות ומנציחות אותה. מגמה זו היא רוח צידית, אשר מסיטה את הפמיניזם הישראלי מדרכו.

מיזם #MeToo השיג הישג אדיר, שאי אפשר להפריז בחשיבותו, בקריאת תיגר על זיהוי פגיעה, ובייחוד פגיעה מינית, עם בושה. זהו צעד גדול לקראת פירוק הסדר הפטריארכלי הדכאני. אולם בלהט הקרב ובתשוקת הניצחון, חלק מן המשתתפים והמשתתפות בשיח הפמיניסטי בתקשורת הווירטואלית הלך צעד אחד רחוק מדי, ובמקום לצאת מתרבות הדרת-הכבוד מכול וכול – הפך אותה על ראשה. לפי גישת ההיפוך, קורבנות מינית (במיוחד נשית) היא משאב חברתי המזכה בהדרת-כבוד ובמעמד גבוה, ועימם באמינות מוחלטת. מנגד, "הגמוניות", כלומר גבריות, היא בושה, שמשמעה גם היעדר אמינות והיעדר זכויות לחזקת חפות, להליך הוגן, לעקרון המידתיות ולהשאת העבר מאחור. אבל אם הסדר החברתי המושחת על הדרת-הכבוד הוא פוגעני בחברה הפטריארכלית – הוא יהיה כזה גם בחברה ההופכת את הסדר הפטריארכלי על ראשו. כל ההבדל הוא שאנשים שונים יסבלו מן הדיכוי ומההשתקה שהוא מזמן.

#MeToo לנקוט עמדה ביקורתית ולדרוש שיושמו למיזם גבולות. ראו אריאנה מלמד "התחקיר המושלם של רביב דרוקר חשף את הדורסנות אליה עלולה להקלע מי טו" **הארץ** (14.6.2019) <http://bit.ly/2Tp2vNC>. בסמוך לאחר מכן הוחלפה יו"ר המפלגה, ומיכל רוזין הגיעה למקום לא ריאלי בבחירות הפנימיות לרשימת המפלגה.

בהטרדה מינית רוח גבית אבל גם רוח צידית

הדרך למגר את הדרת הכבוד הפטריארכלית ואת השעבוד וההפליה שהיא מכילה היא להשתחרר מדפוס הדרת הכבוד ולהחליפם במחויבות לכבוד הסגולי ולכבוד המחיה. משמעותו של צעד כזה היא לשחרר את שני הצדדים ממערכת הדרת הכבוד והבושה. משמעותו היא לבחון בכל מקרה, במקצועיות ובאחריות, כיצד ועד כמה נפגעו הכבוד הסגולי וכבוד המחיה של מי שמתלוננת על פגיעה, וכיצד ראוי להגביל את כבוד מחייתו של מי שהוכח שגרם לפגיעה זו.⁸⁵ גישה זו אינה משפטנית אלא ערכית. ראוי שתבוא לידי ביטוי לא רק בבתי המשפט ובבתי הדין אלא בכל שיח ציבורי ופרטי. היא שואפת להנחיל את ערכי כבוד אדם וחיה לציבור כולו וגם להשתית עליה את מערכת המשפט.

אם הפמיניזם הוא מאבק לזכויות אדם וחיה, תנועת שחרור מדיכוי, תנועה לתיקון עולם, הוא אינו יכול לפגוע בזכויות אלה ולכרות את הענף שעליו הוא יושב. הוא חייב – ויכול – להיאבק על מטרותיו בלי לחבל בערכי הליכה שעליהם הוא מסתמך. ואני מאמינה שפמיניזם הוא אכן מאבק לזכויות אדם וחיה, תנועת שחרור מדיכוי, תנועה לתיקון עולם.

אסיים בהבהרה. אין זה סוד שהדברים שהצגתי כאן מעוררים ביקורת, התנגדות ואף זעם בקרב מקצת הפמיניסטיות הישראליות. יש הטוענות ששיניתי את טעמי ואני מטיפה היום לדרך שונה מזו שבה נהגתי בשנים קודמות. ואולם לא עמדתי הערכית העקרונית השתנתה, אלא המציאות שבתוכה אני חיה, פועלת ודוברת. לפני עשור, כאשר היה קשה עד בלתי אפשרי להביא לשיח הציבורי האשמה בתקיפה מינית שהתיישנה, חשבתי וכתבתי שראוי לחזק נשים שמעיזות בכל זאת ורוצות לעשות זאת – ולהזמין את המואשמים על ידיהן לתבוע אותן תביעות לשון הרע, כדי שמה שאינו יכול להתברר במסגרת הליך פלילי שעניינו אונס, יתברר במסגרת תביעת דיבה. ואולם בעשר השנים שחלפו השתנתה המציאות מן הקצה אל הקצה. הרשתות הוירטואליות, שלא היו קיימות אז, תפסו את מקומה של התקשורת הממסדית, ובהן קל לפרסם כל דבר, לרבות האשמה בתקיפה מינית. כל אישה וכל איש יכולים לעשות זאת בלחיצת מקלדת, וליהנות מחסות האנונימיות; בחוגים וירטואליים מסוימים הם זוכים בתמיכה ובאדהדה, ואילו הנטען סובל מייד מהוקעה רחבה וכמעט בלתי הפיכה. במציאות זו, שאי אפשר היה להעלות אותה על הדעת לפני עשור, ראוי להדגיש נקודות שהייתי מחויבת להן גם אז, אך לא היה צורך לעמוד עליהן; נכון להדגיש את האחריות המתלווה לשימוש בזכויות ובכוח. במקום לחפש סתירות בין דברים שכתבתי בעבר לבין אלה שאני מציגה כיום, אני מבקשת מן הקוראות להתמקד בגופן של טענותי, ולבחון את הגיוןן ומידת השכנוע שלהן בלב פתוח וחפץ.

85 ענישה מכל סוג היא תמיד פגיעה בכבוד מחייתו של הנענש, משום שהיא כופה עליו משהו שהוא לא בחר בו מרצונו החופשי. בעולם של כבוד סגולי וכבוד מחיה ענישה לעולם אינה פוגעת בכבוד הסגולי.